

131829

GLASNIK SLOVENSKEGA ETNOLOŠKEGA DRUŠTVA

3 bulletin of Slovene ethnological Society
udk 39(492.12)(05.14)

1 Šmitek Zmago	Posameznik in skupina kot predmet etnološkega preučevanja (Individual and group as an object of ethnological research)	35
2 Supek—Zupan Olga	Teze za etnološko metodologijo (Theses for ethnological methodology)	37
3 Kovačević Ivan	Za teorijsku etnologijo (For theoretical ethnology)	40
4 Fister Peter	Etnološko raziskovalno delo v interdisciplinarni nalogi varovanja etnoloških spomenikov (Ethnological research in interdisciplinary work in connection with the protection of ethnological monuments)	42
5 Koren Vlasta	Zaščita vinskih kleti v predelu „Ŭjtamas“ v Lendavskih gorica (Protection of wine cellars in the region of „Ŭjtamas“ in the hills around Lendava)	45
6 Novak Anka	Spreminjanje vrednotenja etnoloških predmetov (Changing of valuation of ethnological objects)	48
7 Makarovič Marija	Neposredno opazovanje z udeležbo kot ena od metod etnološkega raziskovanja na terenu (Observation with participation as one of the methods of ethnological field research)	49
8 Križnar Naško	Pot do etnološkega filma (Ethnological film)	51
9 Društvene novice		55
10 Študentska rubrika		56
11 Prispevki informatorjev		57

Redakcija številke zaključena septembra 1976

Glasnik Slovenskega etnološkega društva
 Glasilo Slovenskega etnološkega društva, zanj odgovoren:
 Duša Krnel — Umek, predsednica
 Izhaja štirikrat letno, naklada 550 izvodov
 Tehnična izvedba — Koštomaj—Vidic, Ljubljana
 Prevodi v angleščino: Brian G. Mundy
 Glavni in odgovorni urednik: Janez Bogataj
 Člani uredništva:
 dr. Zmago Kumer
 Marija Stanonik (lektor)
 Mojca Ravnik
 Zmago Šmitek
 Marko Terseglav
 Anka Novak
 Inja Jugovec (študentska rubrika)
 Damjan Ovsec (stiki z javnostjo)
 Naslov uredništva: Filozofska fakulteta, Aškerčeva 12,
 61000 Ljubljana, telefon: 22-121, inš. 335
 Posamezna številka stane: 10 din
 Celoletna naročnina: 40 din
 Tekoči račun: 50100-678-44338
 Fotografije in risbe po želji vračamo, rokopisov ne vračamo!
 Za vsebino prispevkov odgovarjajo avtorji samil
 Številko je sofinancirala Raziskovalna skupnost Slovenije

Risba na naslovni strani: Predloga za igro „Špana“, vrezana v mizi iz mlina v Drašči vasi št. 25

Fotografija na zadnji strani: Notranjost „pohorske žage. Fotografirano ok. 1906/7, velikost originala 16 x 12 cm, fototeka etnološkega oddelka Pokrajinskega muzeja v Mariboru (zbirka nepopolno dokumentiranih starih fotografij)

Člani Slovenskega etnološkega društva do 1. 9. 1976:

62. Berce Branka, Jana Husa 90, 61000 Ljubljana
63. Kos Sonja, Praprotnikova 8, 62000 Maribor
64. Kunčič Irena, Želeška 8, 64260 Bled
65. Pečenko Erker Nataša, Streliška 29/B, 61000 Ljubljana

Objavljamo referate s posvetovanja Slovenskega etnološkega društva o „Predmetu etnologije, varstvu etnoloških spomenikov in o etnološkem delu v muzeju“, ki je bilo 24. junija v Mariboru. Prispevek Milivoja Vodopije (Zagreb) z naslovom Proslava mature kao „rite de passage“ (Celebration of the final examination as „rite de passage“) bo avtor objavil v Narodni umjetnosti, časopisu Inštituta za narodnu umjetnost (Zagreb).

UDK 39.001:301.18

Zmago Šmitek, Ljubljana: POSAMEZNIK IN SKUPINA KOT PREDMET ETNOLOŠKEGA PREUČEVANJA

Vprašanje medsebojnega odnosa posameznika in družbene skupine je eno od ključnih vprašanj družboslovja in s tem tudi etnologije. Posebno aktualno je postalo, ko se je pozornost etnologov preusmerila od predmetov in izrazov na njihove nosilce in ko se je pojmovanje ljudstva kot idealne nerazslojene celote umaknilo spoznanju, da je razdrobljeno na vrsto heterogenih, spreminjajočih se skupin. Če danes trdimo, da je v ospredju etnološkega zanimanja „tipično, splošno veljavno, vsakdanje . . .“ a tudi „resnično, konkretno in spet značilno“ (1), potem je to treba razumeti tako, da na račun površnega posploševanja in neupoštevanja družbene strukture ne zanemarimo posebnosti, razlik in izjem.

Romantično prepričanje o kolektivni duhovnosti in tvornosti v „ljudstvu“ je bilo dokončno zavrženo, ko so etnologi spoznali pomen posameznika in ugotovili, da „ni nobena stvar plod nekega imaginarnega kolektivnega duha, temveč konec koncev samo izraz individualnega osebnostnega duhovnega nagiba“ (2). Vendar pa so mnogi poudarjali (W. Schmid, Naumann, Pessler, Spamer idr.), da v kulturi kmečkega sloja „služi vsaka individualna tvorba skupnosti“, v zgornji, meščanski plasti pa „interesom individualnosti in osebnosti“ (3). Ta teorija pa na koncu pripelje do sklepa, da je kmečko prebivalstvo vendarle homogena celota, ki sicer prevzema stvaritve posameznih svojih članov, obenem pa jim prav zaradi tega prevzemanja jemlje pečat individualnosti. Nadpovprečno nadarjen posameznik v trenutku, ko si „ljudstvo“ njegovo stvaritev prisvoji, spet potone v „ljudstvo“. Kljub zavračanju pojma „kolektiven duh“ torej plastna teorija še vedno gleda na „ljudstvo“ kot na brezimno množico, iz katere se le občasno dvignejo izjemno nadarjeni posamezniki.

Delitvi med „ljudskimi“ in individualnimi sestavinami kulture je posvetil veliko pozornosti tudi švicarski etnolog Richard Weiss. Za razliko od plastne teorije pa je iskal dvojnost med „ljudskim“ in individualnim v človekovi zavesti. Ker se po Weissu elementi individualnega in „ljudskega“ prepletajo v zavesti prav vsakega posameznika, je s tem priznal, da je kateri koli posameznik pomemben in zanimiv predmet etnološkega raziskovanja. V razvoju etnološke teorije je bil to velik korak naprej. Ker pa je bilo tudi tu v ospredju iskanje „ljudskega“ na škodo individualnega, se zanimanje evropskih etnologov za posameznika in njegov odnos do skupine ni povečalo.

Drugače so bile razmere v ZDA, kjer so se raziskave posameznikov (t.i. „case studies“) uveljavile že v času Franza Boasa in se pred drugo svetovno vojno z vplivom psihoanalitične doktrine še okrepile (4). Posameznik v teh raziskavah navadno nastopa kot izbran, „tipičen“ primer, ki dovolj nazorno predstavlja način življenja določene družbene skupine v določenem času. Pomanjkljivost tega pristopa je v tem, da prevečkrat zanemara medsebojni odnos posameznika in družbene skupine. V primeru, ko je etnologovo zanimanje usmerjeno ozko na življenje posameznika in morda še njegove družine, je navarnost, da ga gleda ločeno od družbenega in kulturnega okolja kot samostojno celoto. Tega se je zavedal Edward Sapir, ko je pisal, da „ne smemo izhajati iz preprostega nasprotja med družbenimi obrazci in obnašanjem posameznika . . . temveč prej iz tega, kakšen je pomen kulture z ozirom na posameznikovo obnašanje in če posameznika lahko gledamo kot aktivnega nosilca kulture njegove skupine“ (5). Z metodo avtobiografije, ki so jo v ZDA naširoko uporabljali, je po mnenju samih ameriških etnologov nemogoče dobiti pravo podobo posameznika, ker vsebuje preveč subjektivnih elementov. V primeru, ko posameznik poroča o življenju širše družbene skupine, znotraj katere živi, so prav tako mogoča različna subjektivna izkrivljanja. Posploševanje s posameznika na celotno skupino je tako nemogoče, saj posameznik predstavlja komaj kaj več kot samega sebe. Več pozornosti vplivu družbenega okolja na posameznika je posvetila ameriška psihiatrična antropologija, ki pa gleda na posameznika z ozkega stališča mentalnega zdravja in kar je še pomembnejše, zanemara vpliv posameznika na družbo.

Nasprotje omenjenim psihološko in psihiatrijsko usmerjenim prizadevanjem je Durkheimovo poudarjanje primarne vloge skupine. Posameznika je Durkheim ostro ločeval od družbene skupine, čeprav je dopuščal možnost, da bo v prihodnosti tudi sociologija temeljila na nekakšni formalni psihološki osnovi.

Tudi neoevolucionistična teorija Leslia Whita posameznika popolnoma podreja „višji“ sili, v tem primeru kulturi. Ta teorija, temelječa na vulgarnem materializmu, je zelo podobna stalinistični ideji, po kateri je človekova zavest le „izraz“ ali funkcija obstoječe celote in ki ne priznava individualnih razlik (6).

Če upoštevamo kritike, ki tudi sodobnemu strukturalizmu očitajo, da ne gleda na človeka kot na „svobodnega duha, ki odgovarja za svoje odločitve“ temveč zgolj kot „človeka, ki reagira na programirani krog tako imenovanih struktur“ (7), potem lahko zaključimo, da nobena od omenjenih teorij ni razvila vsestransko zadovoljive etnološke metode raziskovanja posameznika. Zdi se, da tu še največ obeta marksistični pristop. Čeprav se Marx v svojem delu ni ukvarjal z vlogo posameznikov, ker je njegova pozornost veljala predvsem razrednim nasprotjem v družbi, pa je vendarle pojmoval človekovo zavest kot kritično in sposobno lastne izbire med obstoječimi alternativami (8). Za njim je poudarjal tudi Plehanov, da je „široko polje dejavnosti . . . odprto vsem“ (9). Posameznik torej ni nujno suženj svojega družbenega in kulturnega okolja, temveč svobodno bitje, sposobno presojudati in ustvarjati. Nikdar pa spet ni popolnoma ločen od družbe in kulture. „S tem, da poudarja posameznika kot podružbeno in družbeno bitje, ki se oblikuje v določenih zgodovinskih okoliščinah, na katere pa lahko tudi ustvarjalno vpliva, se marksizem bistveno razlikuje od vseh tistih . . . teorij, katerim je izhodišče posameznik, ki se le prilagaja obstoječemu sistemu“ (10). Posameznika je treba gledati vedno v povezavi z družbenimi skupinami, katerih član je. Čeprav je res, da je skupina več kot preprost seštevek posameznih njenih članov, pa do poznavanja skupine vendarle lahko pridemo le preko spoznavanja posameznikov. Prav tako tudi posameznika ne moremo opredeliti, dokler ga ne postavimo v družbeni kontekst.

Do tega spoznanja so prišli že tudi nekateri zahodni etnologi in sociologi. Sigurd Erixon je npr. že leta 1950 zapisal, da „raziskovanje ljudskega življenja zahteva kot dopolnilo tudi večstransko preučevanje posameznika . . . To utemeljuje med drugim potrebo po biografijah, t.j. zgodovinskih in psiholoških študijah posameznih primerov, ki so potrebni za razločevanje tipov in postavitev primerov. Pri raziskovanju moramo torej ljudskemu življenju slediti s pomočjo kombiniranega in primerjalnega raziskovanja kulture, družbe in posameznika“ (11). Clyde Kluckhohn v znanem delu „Ogledalo človeka“ ugotavlja, da mora družboslovec poznati ne le predmet raziskovanja, temveč prav toliko tudi oči, ki ta predmet vidijo, t.j. človeka, ki o stvarih poroča (12). Napredni ameriški sociolog C.W. Mills je menil, da se „družbena znanost ukvarja s problemi življenjepisa posameznika, zgodovine in z njihovim križanjem v okviru družbene strukture . . . Da bi razumeli življenje individua, moramo vedeti za važnost in pomen vlog, ki jih je imel in jih ima, da bi razumeli te vloge, pa moramo poznati ustanove, katerih deli so“ (13).

Kritični pretres različnih teoretičnih izhodišč s stališča raziskovanja posameznika ne bi imel pravega pomena, če bi globoko ne posegal tudi v našo etnološko prakso. O tem vprašanju se je pri nas malo govorilo in še manj pisalo, zato ni čudno, da so pojmi o vlogi in pomenu posameznika v družbi in kulturi v slovenski etnologiji zamegljeni ali pa se navezujejo na že preživele teorije. Doslej zbrane maloštevilne biografije ljudskih pevcev, godcev in pravljicarjev nam le delno odgovarjajo na vrsto vprašanj o odnosu teh posameznikov do njihove kulture in družbene okolice. Zbiranja življenjepisov pripadnikov ostalih družbenih skupin se pri nas še nihče ni načrtno lotil. Dnevniki in drugi spisi biografskega in avtobiografskega značaja z etnološkega stališča prav tako še niso bili obdelani.

Metodološkim izhodiščem naših etnologov v preteklosti in deloma še danes lahko očitamo naivni empirizem. Ta se kaže v njihovem sklepanju z enega ali nekaj posameznih bolj ali manj slučajno izbranih informatorjev na celotno skupino. Tako zbrano gradivo je danes praktično neuporabno. Podobno je muzejskemu predmetu, ki mu manjkajo bistveni podatki in ga zato kljub zanimivosti ne moremo pokazati na razstavi. Kaj nam na primer pomeni podatek, da so v neki vasi imeli take in take običaje ali da so zauživali tako in tako hrano, če ni jasno, ali to velja le za del teh vaščanov ali prav za vse: bogate in revne, stare in mlade, zdrave in bolne, moške, ženske in otroke, izobražence in neuke, kmete in hlapce, trgovce in delavce, pripadnike različnih političnih strank, priseljence in domačine, itn. Ali z drugimi besedami: kaj nam povedo podatki o posameznih kulturnih sestavinah, če ničesar ne vemo o njihovih nosilcih? Zato je nujno, da natančno spoznamo vsakega informatorja in tudi vsako osebo, o kateri informator pripoveduje. Šele tedaj bomo lahko informacije resnično preverjali, jih med samo primerjali in odkrivali tudi vzroke njihove subjektivne obarvanosti. Tako bo najbolje vzpostavljen odnos med posameznikom, družbenimi skupinami v katerih sodeluje in med kulturo.

S spremembo naših teoretičnih izhodišč o vlogi posameznika v družbi se bo nujno moral spremeniti tudi način dela na terenu. Vsekakor bo moral obsegati naslednje tri stopnje:

- 1) Statistična obdelava celotnega prebivalstva na preučevanem območju. Tako bomo lahko ugotovili dejansko strukturo prebivalstva po starosti, spolu, poklicu, kraju rojstva, letu priselitve, velikosti posestva, številu družinskih članov, dohodku ipd., v skladu z naziranjem, da je „zaman pričakovati neko solidno znanje o posameznih primerih, če ničesar ne vemo o celoti“ (14). Pri statistični obdelavi večjih skupin prebivalstva bomo lahko s pridom uporabili računalnik, katerega koristnost za podobne raziskave je bila pri nas že v praksi potrjena (15).

- 2) Raziskava družbene in kulturne vloge in pomena vseh jasno začrtanih skupin prebivalstva.

- 3) Poglobljene študije posameznikov kot pripadnikov posameznih skupin, pri čemer nas ne bo zanimal le način življenja teh posameznikov marveč tudi njihov odnos do lastnega in tujega kulturnega okolja. „Ko spoznamo družbene strukture in družbene spremembe ter njihov vpliv na osebne dogodke in izkušnje, potem lahko razumemo tudi vzroke obnašanja posameznikov in njihova občutja, ki se jih v lastnem kulturnem okolju niti sami ne zavedajo“ (16).

Ker omenjeni postopek zahteva zelo natančne, popolne in sistematično zbrane podatke, kakršnih za pretekla obdobja navadno ni na voljo, je tak način dela v celoti mogoče uporabiti le pri raziskavah sodobnega življenja. Pričevanja o preteklosti, čeprav fragmentarna, pa so za nas vendarle dragocena, saj dajejo raziskavi potreben časovni okvir, pomagajo razumeti sodobnost in oceniti spremembe. Zato te podatke tudi upoštevamo, v kolikor je to mogoče (17). Dinamiko družbenega razvoja lahko predstavimo še bolj plastično tako, da zgoraj omenjeno raziskavo večkrat ponovimo na istem kraju v dovolj dolgih časovnih presledkih in rezultate med seboj primerjamo.

Raziskovanje kulturnih pojavov v vseh treh razsežnostih: celotna populacija — skupine — posamezniki bo z upoštevanjem zgodovinskega razvoja in drugih pomembnih dejavnikov pripeljalo do bistveno novih etnoloških spoznanj in sklepov.

OPOMBE:

- (1) Slavko Kremenšek, *Obča etnologija*, Ljubljana 1973, str. 119
- (2) Rajko Ložar, *Narodopisje Slovencev I.*, Ljubljana 1944, str. 10
- (3) Op. cit., str. 10
- (4) Victor Barnouw, *Culture and Personality*, Homewood 1963, str. 197
- (5) Edward Sapir, *Ogledi iz kulturne antropologije*, Beograd 1974, str. 153
- (6) Ivan Kuvačić, *Marksizam in funkcionalizam*, Ljubljana 1970, str. 8
- (7) Op. cit., str. 7
- (8) Op. cit., str. 8
- (9) G. V. Plehanov, *Izbrani spisi*, Ljubljana 1973, str. 185
- (10) Maca Jogan, *Nujno in koristno posvetovanje*, Tip 1976, št. 1-2, str. 156
- (11) Sigurd Erixon, *An introduction to folklife research or Nordic ethnology*, „Folk—Liv“ 1950, str. 15
- (12) Clyde Kluckhohn, *Mirror for Man*, New York 1949, str. II
- (13) Rajt Mills, *Sociološka imaginacija*, Beograd 1964, str. 161, 180.
- (14) Kuvačić, op. cit., str. 111
- (15) Pri raziskovalni nalogi „Etnološka topografija Vitanja“.
- (16) Mills, op. cit., str. 181
- (17) Pri tem se je treba zavedati, da so informacije uporabne le tedaj in toliko, kadar in kolikor so opremljene s pojasnili o društveni vlogi informatorjev in ljudi, na katere se informacije nanašajo.

UDK 39:001.8

Olga Supek—Zupan, Zagreb:

TEZE ZA ETNOLOŠKU METODOLOGIJU

„U istinu ne spada samo rezultat već i put do nje.“

Karl Marx

U našoj etnološkoj praksi još uvijek se osjeća podjela na one koji „teoretiziraju“ i one koji su „dobri terenci“. Ja sama mnogo sam puta slušala otprilike ovakve napomene: „Vi mladi još morate vidjeti i osjetiti mnogo terena prije nego što budete mogli početi izvlačiti neke zaključke“. Analogno tome kaže se i da čitava orijentacija etnološke znanosti u nas treba da bude sakupljanje materijala, a buduće generacije, koje valjda neće imati više što da sakupljaju, morati će početi misliti i sintetizirati ono što smo im mi ostavili v amanet.

Mišljenja ove vrste potpuno su neosnovana: ne samo što kompletnu našu znanost ostavljaju bez ikakve perspektive, nego joj oduzimaju i znanstveni karakter. Svaka znanstvena djelatnost treba da bude jedan KONTINUUM — od najopćenitijih filozofijskih postulata, preko širih teorijskih koncepcija i usmjerenja, do sasvim konkretnih istraživačkih strategija i istraživačke prakse, odnosno „terena“. Idealno bi bilo kada bi znanstvena aktivnost svakoga od nas obuhvaćala sve te stupnjeve. No potpuno sam svjesna da to nije moguće i da će ovaj kontinuum, barem na individualnom nivou, uvijek ostati samo ideal. Međutim, on se mora postići na čitavom znanstvenom području, podjelom rada u skladu sa afinitetom i interesima pojedinaca. U protivnom, možemo se slobodno odreći ambicija da etnološki rad smatramo znanstvenim.

Počevši dakle od teorijskog pola znanstvenog kontinuuma naći ćemo se unutar misaonih okvira koje dijelimo sa ostalim humanističkim, društvenim, pa i prirodnim znanostima, jer ovdje se radi o fundamentalnim principima naučne djelatnosti. Oni među ostalim uključuju definiranje ciljeva naučne djelatnosti (što je neodvojivo od vrijednosne orijentacije istraživača), principe logičkog mišljenja, određene metodologije i njenog odnosa prema teoriji spoznaje (epistemologiji) i logici, konstituitivne principe naučne djelatnosti (objektivnost, pouzdanost, preciznost, općenitost i sistematičnost), itd. — da ne nabrajam sve ono što bi trebalo sa gledišta etnologije obraditi u nekaj široj studiji.

Ja ću se radije zadržati na jednoj teorijskoj i vrijednosnoj orijentaciji, marksističkoj, i kroz nekoliko teza pokušati dati argumente radi čega mislim da bi ona morala imati odjeka u etnološkoj teoriji i praksi.

1. U prvom redu, osnovni činioc oko kojeg se centrirala bilo koje etnološko istraživanje je čovjek, čovjek-stvaraoc svoje sredine, čovjek-stvaraoc svake kulturne tvorevine. Sve one orijentacije u etnologiji koje su elemente kulture nekog naroda ili neke uže društvene sredine proučavale kao neke sterilne tvorevine po sebi, bez obzira kakvu oni funkciju i značenje imaju za svoje nosioce i stvaraocce i u kakvom su odnosu s njime — pokazale su se ispraznim i samo ograničeno korisnim. A kod Marxa, sa druge strane, upravo je čovjekova priroda, njegovo socijalno biće, njegova ljudskost koja postoji SAMO U ODNOSU PREMA DRUGIM LJUDIMA I TVOREVINAMA ZAJEDNIČKE KREACIJE — jedan od osnovnih koncepata. Čovjek, priroda i društveno-kulturna sredina tri su kamena temeljca njegove teorijske piramide i izostavljanjem bilo kojeg od njih srušila bi se čitava konstrukcija. Ne treba uopće isticati da su ove tri tačke one iste oko kojih se vrte i sve druge do sada poznate etnološke interpretacije fenomena kultura: psihologističke, mentalističke, funkcionalističke, ekološke, kulturološke itd. Marxova ih teorija sve objedinjuje i prevazilazi na jedinstven način. Ovo isticanje čovjeka i čak individue kao stvaraoca i inovatora unutar određene društveno-kulturne sredine ima direktnih posljedica za etnološku metodologiju: na primjer, koncentriranje na dubinska istraživanja određenih užih zajednica, ili čak samo jednog sela, jedne porodice, pa i jednog čovjeka. Isto tako, proučavanje varijanta radije nego tipiziranih „kulturnih prosjeka“ neke grupe koji postoje samo na idealnom planu.

2. Marksizam na jedinstven način rješava problem istovremenog dijakroničnog i sinkroničnog istraživanja, odnosno proučavanja strukture i procesa promjene te strukture. Na taj se način uspješno izbjegava čorsokak u kojeg je upao strukturalizam: nemoć da se objasne promjene i inovacije koje ipak ne mogu uvijek biti samo greške i nesporazumi na relaciji svijest-podsvijest. S druge strane, prevladava se „isjeckanost“ analitičkog historizma u etnologiji gdje se radi praćenja kronološkog kretanja nekih pojava ili samo nekih elemenata „narodne“ kulture gubi osjećaj za cjelinu. Ili, kako je to još Tylor rekao, od silnog drveća ne vidi se šuma.

Marxa su mnogi strukturalisti željeli utrpiti u svoj tabor, proglasiti ga strukturalistom. To je nesumnjivo radi njegova istančana osjećaja za različite nivoe stvarnosti u kojima treba razlikovati prividno od faktičnog, svjesno od nesjesnog. Isto tako, i radi koncepcije da sve pojave u društvu, kulturi i historiji treba promatrati u ODNOSU prema ostalim pojavama, i unutar vremenskog i društvenog konteksta (strukture).

Drugi opet ističu važnost Marxove teorije kretanja i promjene strukture unutar povijesnog medija. Ovdje se uključuje i novi val mlađih francuskih antropologa, predstavnika tzv. „l'anthropologie économique“ (među kojima je najpoznatiji Maurice Godelier).

Ali Marx nije samo dijalektičar, niti je samo strukturalist — obje teorije su samo dva aspekta jednog koje objedinjuje i vremensko i prostorno, strukture koja je neprestano u kretanju.

3. Problem objektivnosti, odnosno vrijednosnih sudova i interesa rješava se u dva aspekta. Prvo, da se oni sami naprave predmetom etnološkog proučavanja (njihov nastanak, djelovanje, struktura vrijednosnog sistema i posljedice koje proizlaze iz djelatnosti pojedinaca vođenih određenim vrijednostima). Drugo, da se otvoreno iznese vrijednosni stav istraživača — to je osnovni etički postulat — koji će onda biti izložen otvorenoj kritici, diskusiji, modificiranju i sl. Konačno, posljedice nekog vrijednosnog stava i njegovo približavanje onome što se univerzalno smatra racionalnijim i humanijim biti će kriterij za njegovo prihvatanje ili odbijanje. No, on se može provjeriti samo u istraživačkoj praksi koja mora biti otvorena i dostupna kritici i provjeravanju od strane drugih. Ukratko, kriterij istinitosti svodi se na praksu, na ljudsku djelatnost, a ne na nešto metafizički nedostižno.

4. Posljednji ovdje izneseni argument za važnost marksističkog shvaćanja u etnologiji nadovezuje se na prethodni. Ako je osnovni moto i rezultat čitave naučne djelatnosti potraga za istinom, a njeno određenje provjerljivo tek i samo kroz praksu, onda to u stvari znači da su teorija i istraživanje neodvojivi. To mora doći do izražaja i u etnološkoj metodologiji, tj. neprestano se moramo kretati između našeg radnog stola i terena, uvijek spremni da mijenjamo i odbacujemo prvotne hipoteze ako to „teren“ traži, da se ne ukalupimo u unaprijed dane konstrukcije pa sakupljanje podataka treba samo da popuni ladice u već unaprijed zacrtanom teorijskom sistemu. Također bi trebalo izbjegavati onu drugu krajnost kada se gubimo u moru sakupljenih podataka, a da nam nije jasno zašto smo ih prikupili baš na onaj način na koji jesmo, i što bi sad trebalo s njima učiniti, kako ih interpretirati. Ove se dvije krajnosti metodološkim riječnikom nazivaju hipotetičko-deduktivno shvaćanje i sakupljački empirizam, a Marxovo tumačenje utjecaja teorije na istraživanje i istraživanja na teoriju, uključivši ovdje kriterij prakse i kritike, treba da prevaziđe u njihovu suprotnost.

II

U drugom dijelu nastojati ću u izvjesnoj mjeri operacionalizirati gornje principe, primijeniti ih na etnološke metode rada.

1. Najprije, proučavanje čovjeka kao stvaraoca zahtijeva dvije stvari:

- a) — pratiti neprestano kulturne sadržaje svakidašnjeg života običnog čovjeka, dakle i promjene u onoj kulturi koju mi iz naše vremenske perspektive nazivamo tradicionalnom, te stvaranje novih oblika i elemenata kulture.
- b) — proučiti odnos čovjeka pojedinca i njegove društvene grupe u vezi sa kulturnim tvorevima i njihovim značenjima. Na ovome se ja neću dulje zadržavati jer to nakon referata Zmaga Šmiteka nije potrebno.

Međutim, proučavanje sadašnjosti stavlja etnologue pred mnoge, za nas nove probleme. Industrijsko društvo, odnosno svakodnevni život običnog čovjeka u njemu (namjerno izbjegavam termin „narod“) ne traži kvalitativno drugačiji stav i pristup od pred-industrijskog. Ali, javljaju se posebnosti u oblasti tehnike istraživanja. Najčešće se javlja potreba da se oslanjamo na već prikupljene statističke podatke o populaciji koju proučavamo (jer ona nije više homogena i brojčano neznatna), ili da se takve podatke tek treba sakupiti. Moje mišljenje je da to nije nužno posao etnologa. Dapače, bolje će to učiniti iskusniji statističar, sociolog ili sl., ali etnolog mora biti taj koji će odrediti kakva mu je vrsta podataka potrebna. Znači, ovdje bi statistički rad bio podređen etnologiji, bio bi samo jedna pomoćna tehnika, a ne kao do sada da se etnolog mora mučiti sa često za svoju svrhu neadekvatnim i nedovoljnim podacima.

Međutim, s obzirom da se etnolozi u svojim istraživanjima ipak koncentriraju na kvalitativna, dubinska proučavanja malog broja kulturnih elemenata, ili malog broja ljudi, njene su tehnike rada primjerne tome i razlikuju se od, na pr. socioloških: otvoreni razgovori zamjenjuju čvrsto strukturirane intervjue, namjerno se odabiru sasvim određeni kazivači umjesto širokih uzoraka sa mnoštvom jedinica, i, vjerojatno najkarakterističnije, provodi se dugotrajna observacija sa participacijom. Ova posljednja metoda jedina omogućuje da se donekle shvati značenje jedne kulture „iznutra“, sa stanovišta njenih nosioca, i obično je izvršno pomagalo da se ruše unaprijed čvrsto postavljene hipoteze.

Još bih htjela napomenuti da se proučavanjem sadašnjih kulturnih sadržaja javljaju i brojni etički problemi. Kao najvažnije, ljudi koji su do sada bili samo predmet istraživanja, sve više postaju i etnologova publika, prate rezultate njegova rada. Prilikom objavljivanja potrebno ih je zaštititi (na pr. upotrebom pseudonima) a ujedno i razmisliti o tome kako naša interpretacija utječe na ljude koje proučavamo. Etnologija se tako neminovno uključuje u društvene tokove i postaje angažirana, te se javlja i pitanje PRIMJENE njenih naučnih rezultata. Moramo početi računati na namjerno izazivanje pozitivnih posljedica.

2. Uz drugi princip, prevladovanje dihotomije strukture i procesa, treba ukratko napomenuti da je neophodno poznavanje historije kako bi ono što proučavamo moglo dobiti vremensku dimenziju i kako bi se mogli predvidjeti

trendovi promjena. No istovremeno moramo poznavati osnove odnosa na kojima se gradi naša sadašnja društvena struktura, jer se unutar nje odvijaju tokovi svakodnevnog života i kulture. Ovakav cjelovit pristup tehnički je nemoguće savladati od jednog čovjeka, pa čak i pomoću jedne discipline — to znači da nas u budućnosti, u okviru širih istraživanja, čeka interdisciplinarna saradnja etnologa, sociologa, psihologa, ekonomista, itd.

3. i 4. Uz princip objektivnosti i problem vrijednostnih sudova, te uz princip povezivanja istraživanja i teorije treba, čini mi se, uz već rečeno (širina diskusije i otvorenost kritike) konkretizirati još nekoliko stvari. Najbitnije od svega je osigurati GENERATIVNOST TEORIJE. To znači da je uvijek potrebno izaći na teren sa zacrtanom osnovnom teorijskom koncepcijom u glavi, sa razrađenom strategijom istraživanja. S druge strane čvrsto unaprijed formulirani upitnici mogu spriječiti da nam istraživanje modificira i ispravi unaprijed danu teorijsku koncepciju. Ponekad je naprosto spisak tema i problema na koje treba obratiti pažnju korisniji. Tako se možda možemo osigurati da nećemo stvarnost ukalupiti u naše vlastite kategorije, nego da će se naše kategorije prilagoditi stvarnosti. To naročito vrijedi onda kada se kreće u još nedovoljno istražena područja kulture, ili kada se neka tematika i pitanje postavlja i želi razsvjetliti na novi način. Isto tako, u toku samog istraživanja, pogotovo ako je to dulji boravak na terenu, treba od samog početka donositi zaključke i sinteze na pojedinim točkama ili pod-temama, i onda promatrati na koji način se ovi u toku istraživanja mijenjaju. Iz vlastitog iskustva zapazila sam da pisanje povremenih (tjednih) tematskih analiza i zaključaka pomaže na tri načina:

a) mogu pratiti i kontrolirati svoj vlastiti put zapažanja i svoj vlastiti razvojni put zaključivanja, i na njega se poslije sama kritički osvrta;

b) u toku samog terenskog istraživanja mogla sam zapaziti gdje su „rupe“, gdje još nedovoljno znam, gdje su problemi i na što treba obratiti pažnju. Dakle kurs istraživanja ispravljao se već u samom njegovom toku.

c) konačni period analize i interpretacije građe znatno se skraćuje jer već postoji izvjesni stepen razumijevanja teorijskog značenja građe i izvjestan broj užih i širih zaključaka.

Sve se ovo, naravno, odnosi na dulji boravak na terenu, ali vrijedi i za slučajeve kada se izmjenjuju periodi terenskog rada sa periodima sređivanja građe, pa čak i onda kada se tokom više godina netko vraća na isto područje istraživanja.

III

Napokon, u završnom djelu „Teza“i ujedno na „konkretnom polu“ kontinuumu, željela bih iznijeti jedan primjer iz etnološke istraživačke prakse. Kao postdiplomski student na University of Michigan u Ann Arboru, SAD, učestvovala sam u projektu čija je glavna tema bila proučavanje lokalnih urbanih zajednica u velikom industrijskom gradu Detroitu.¹ Naročita je pažnja bila posvećena različitim sistemima razmjene unutar tih zajednica i njihovom artikulacijom sa dominantnim ekonomskim sistemom američkog društva. To je bio jedan dosta velik i kompleksan pothvat o kojem ja sada ne mogu opširno govoriti. Ovdje ću se u vezi sa temom izlaganja ograničiti na ciljeve i strategiju istraživanja.

CILJ I VRIJEDNOSNA ORIJENTACIJA:

Cilj istraživanja bio je proučiti alternativne ekonomske sisteme koji „pod pokrivačem“ dominantne kapitalističke ekonomije egzistiraju u malim urbanim zajednicama. U tu su svrhu istraživani razni oblici kooperacije, susjedske suradnje, razmjene darova i dobara, pa sve do različitih novčanih razmjena i usluga koje nisu registrirane kao „regularne“ u dominantnom ekonomskom sistemu (i izvan su poreznog sustava). Prijedlog projekta (koji je u pripremljenoj fazi već bio ponešto izmijenjen kroz grupne diskusije) bio je prvobitno napisan sasvim u funkcionalističkom duhu: u centru pažnje bili su „mehanizmi adaptacije“ koji omogućuju da se preživi u uvjetima ekonomske krize. Sva „socijalna“ ekonomska ponašanja definirana su kao „iregularna“, naravno sa stajališta „regularne“ kapitalističke ekonomije. U toku istraživanja došlo je do zaokreta u koncepciji, uglavnom pod utjecajem marksističke orijentacije (ili barem, lijeve) većine istraživača, kao i radi utjecaja „terenskih podataka“ koji se nisu mogli rastumačiti u svijetlu prvotne koncepcije. Osnovni pojmovi su redefinirani tako da polazna točka njihova određenja nije „regularni“ kapitalistički sistem, što se odrazilo u tome da je termin „iregularan“ redovito stavljan u navodnike, a uveden je pojam „socijalna ekonomija“. Osnovni interes bio je u tome da se otkriju „skrivenne rezerve“ kooperativnog ponašanja, u okviru jednog vrijednosnog sistema koji nije u datoj situaciji bio dominantan, ali čija se važnost u budućnosti može znatno povećati.

KONKRETIZACIJA ZADATAKA

Da bi se postigao zadani cilj, bilo je potrebno dobiti kompletni profil jedne male zajednice unutar grada, uključujući svakodnevni ritam života, teritorialnu, formalnu i neformalnu, susjedsku i familijarnu organizaciju, „usmenu hi storiju“ zajednice (znanje samih građana o povijesti tog dijela grada), sisteme neformalnih komunikacija itd., te konačno cirkulaciju dobara i usluga.

STRATEGIJA ISTRAŽIVANJA

U pripremljenoj fazi deset budućih terenskih istraživača (sve postdiplomskih studenata) sastajalo se redovno sa nekolicinom profesora i ostalim članovima znanstvenog tima. Rad se odvijao na nekoliko kolosijeka paralelno: razvijao se teorijski koncept i definirao i usklađivao pojamovni aparat; zajednički su utvrđivane strategija i tehnike istraživanja; odlučuje se o jedinstvenom tipu klasificiranja građe (ponešto izmijenjen Murdockov sistem²), upoznavanje sa historijatom i društvenom strukturom grada Detroita; određivanje individualnih područja istraživanja unutar grada. Ova je faza trajala dva mjeseca.

Terenska faza trajala je neprekidno tri i pol mjeseci, a radilo se uglavnom metodom opažanja sa participacijom. Svaki istraživač radio je u jednom etnički i socijalno karakterističnom području, površine od jedne do dvije kvadratne milje.

Prvobitno određena područja (prema osnovnim školama) kasnije su se znatno izmijenila, u većini slučajeva proširila ili suzila, jer se arbitrarno unaprijed određena područja nisu pokazala kao zaista integrirane lokalne zajednice. Svaki od učesnika u projektu bio je, da tako kažem, „spušten padobranom u svoje područje“, odnosno, od samog početka prepušten sebi i svom snalaženju u novoj okolini. Traženje stana, trgovina, različitih servisa itd. koji su nužni da netko organizira svoj život u novoj sredini, bili su u stvari već dio istraživanja. Kontakti stečeni već prvog dana bili su kasnije dragocjene veze pomoću kojih se moglo ući u neformalni sistem komunikacija i poznanstava unutar te sredine. Osnovni problem kako POSTATI VIDLJIV u ulici i kvartu i tako interesantan barem jednom djelu susjedstva u kojem su nova lica barem donekle zapažena, rješavao se rigoroznim „stjecanjem“ novih navika: odlaženje u isto vrijeme uvijek u iste trgovine, kupnja novina uvijek na istom kiosku, razgovor sa djecom, čitanje lokalnih novina, vožnja biciklom ulicama u poslijepodnevnim satima, itd. Na taj se način ipak može pomalo „uvući pod kožu“ jednog kvarta, steći uvid i, kasnije, pristup u njegove formalne i neformalne grupe.

Opća metoda promatranja sa participacijom kombinirana je sa ostalima, kao nevezanim i tematskim intervjuima, sistematskim posjetima, bilježenjem biografija, praćenjem lokalne štampe, učestvovanjem u lokalnim dobrovoljnim organizacijama, te detaljnim mapiranjem svake kuće, svake trgovine, institucije, itd. na području ispitivanja.

Statistički podaci koji su se mogli dobiti za ispitivane dijelove grada (često neadekvatni ili „prestari“) bili su nam dostavljeni od drugih članova istraživačke ekipe, od članova koji su bili posebno zaduženi samo za „kopanje“ po službenim statistikama.

Vrlo važni za integritet čitavog tima i za razvijanje i mijenjanje teorijskog okvira bili su redovni tjedni sastanci kompletnog tima. Ovdje se zajednički raspravljalo o problemima; ponovno, u svijetlu terenskog iskustva, raščišćavali su se pojmovi; davani su tematski izvještaji i izmjenjivali materijali — sva ko je u bilo kojem trenutku mogao znati što rade njegovo kolege u drugim dijelovima grada. Tjedni izvještaji svih članova bili su podvrgnuti kritici i diskusiji, što se u gotovo svakom slučaju pokazalo neizmjerljivo korisnim za samog istraživača. Iako potpuno fizički izolirani u tom višemilijunskom velegradu, duhovno jedinstvo među istraživačima nikada nije bilo narušeno.

Etički problem zaštite kazivača i ispitivanog područja uopće rješavan je tako da su u bilješkama i u izvještajima upotrebljavani samo pseudonimi, kako kazivača, tako i ulica, firma, institucija, itd. Osim toga, posebno „osjetljivi“ materijali pohranjivani su izvan granica SAD, na University of Windsor, u Kanadi.

Završna faza bila je relativno kratka. Zahvaljujući velikoj količini već pisanih materijala, te izgrađenom teorijskom okviru i brojnim sintezama, većina individualnih radnji, izvještaja i zaključaka, napisana je u toku iduća dva mjeseca. Održano je još nekoliko sastanaka sa diskusijama na kojima su dalje određivani i definirani pojmovi i teorijska okosnica. Međutim, konačna interpretacija zadržala je ipak pečat individualnosti svakog pojedinog učesnika u projektu.

1 Formalni naziv projekta je: „Irregular Economy: Urban Adaptation to Unemployment“, a organiziran je od University of Michigan u Ann Arboru i Wayne State University of Mental Health, Center for Studies of Metropolitan Problems, pod brojem 1 Ro1 MH 26105-02.

2 George P. Murdock: Human Relations Are Files. Yale University.

Opomba uredništva: Prispevek bo v celoti objavljen v Narodni umjetnosti, Zagreb 1976, št. 1

UDK 39.001

Ivan Kovačević, Beograd:

ZA TEORIJSKU ETNOLOGIJU

I pored toga što se javlja veliko nastojanje da se etnologija ponovo uspostavi kao „primenjena nauka“, što je prestala da bude uglavnom sa nestankom kolonijalnih imperija, etnologija se može odrediti kao prevashodno TEORIJSKA NAUKA. U drugim društvenim naukama npr. sociologiji isticanje teorijskog karaktera je u punoj meri uspostavilo neophodnu ravnotežu između istraživanja kojima je primena rezultata jedina svrha i samih teorijskih istraživanja. I pored čestih društvenih pritisaka koji apostrofiraju kao jedino korisno istraživanje koje ima neposrednu primenu u društvenoj praksi, time poremećena ravnoteža uvek se ponovo uspostavlja. Do toga dolazi zato što istraživanja koja imaju isključivo praktične ciljeve a nisu teorijski zasnovana ne daju rezultate koji mogu doprineti rešavanju konkretnih problema društvene prakse. Samim tim teorijska istraživanja ponovo izbijaju u prvi plan.

Treća vrsta istraživanja koja se iscrpljuju isključivo u opisivanju u potpunosti su van konteksta i sa istraživanjima koja imaju za cilj rešavanje, konkretnih problema društvene prakse i sa teorijskim istraživanjima. Stoga deskripcije u sociologiji „nemaju veći samostalni značaj“¹. I ne samo u sociologiji već i u etnologiji².

Ukoliko se u najopštijim crtama pogleda dosadašnji razvoj etnologije kod nas, lako se uočava da istraživanja koja imaju primenu u društvenoj praksi nikad nisu bila tretirana kao posao etnologa. U nekoliko mahova i u okviru raznih tendencija u našoj etnologiji postajalo je jedinstvo teorijskih istraživanja i istraživanja koja su kao krajnji rezultat imala čistu deskripciju. Međutim, skoro uvek se događalo da dati teorijski okvir u kome su vršene deskripcije postane preuzak

i to ili zbog toga što je određena teorija prevaziđena daljim razvitkom nauke u svetu i kod nas ili zbog nepostojanja snaga koje bi dalje razvijale postojeće okvire. Usled toga je na razvalinama pojedinih teorijskih sistema ostajalo još desetinama godina obilje istraživanja koja se zvršavaju pukom deskripcijom.³ Takva istraživanja, kao što je već istaknuto, nemaju veći samostalni značaj.

Da bi se preciznije moglo izneti postuliranje etnologije kao teorijske nauke neophodno je nacisti definiciju teorijske nauke uopšte. Po definiciji, teorijska nauka je „organizovano i metodično nastojanje da se racionalno—iskustvenim putem dodje do objektivnog, pouzdanog i preciznog, opšteg i sistematskog znanja o stvarnosti, odnosno o onom njenom delu koji proučava neka nauka“.⁴ Medjutim, već ova definicija teorijske nauke vodi pitanju koji deo stvarnosti proučava neka određena nauka, odnosno, do klasično formulisanog pitanja šta predstavlja predmet određene nauke. U okvirima jugoslovenske etnologije definicije predmeta su se uglavnom kretale u pravcu određena skupa konkretnih pojava koje predstavljaju predmet etnologije. Nemogućnost takvog određenja je poznata i van epistemoloških rasprava. U tom slučaju, veći broj i prirodnih i društvenih nauka imaju isti „predmet“ čime postaje nemoguće izgraditi klasifikaciju nauka. Epistemolozi takode upozoravaju da je nemoguće parcelisati svet tako da bi svaka nauka dobila svoj „predmet“. Nije jasno koja bi nauka, u tom slučaju, trebalo da ispituje odnose koji realno postoje među samim „predmetima“ raznih nauka. Definitvni udarac ovakvom shvatanju „predmeta“ proizlazi iz neminovnog raskidanja složenih interakcija koje je neophodno uzeti u obzir ukoliko se teži objašnjenju ispitivane pojave ili procesa. Parcelizacija sveta koja vodi takvom raskidanju u potpunosti onemogućava potpuno naučno objašnjenje što znači da sprečava izvršenje osnovnog cilja koji je pred nauku postavljen.⁵

Umesto određenja predmeta nauke kao skupa konkretnih pojava često se predlaže termin „problem“ koji zamenjuje stvari i procese. Određenje predmeta nauke kao skupa problema ipak ne omogućuje doslednu klasifikaciju nauka. Određuje se predmet nauke i kao skup „osnovnih sazajnih ciljeva“⁶ date nauke. Ovo određenje predstavlja napredak u odnosu na prethodne obzirom da se na osnovu njega može pristupiti izgradnji dosledne klasifikacije nauka koja neće osakatiti osnovne ciljeve naučnog saznanja.

Na osnovu izloženog postavlja se ključno pitanje: koji su osnovni sazajni ciljevi etnologije? U istoriji etnološke misli određenje „predmeta“ u klasičnom smislu je koncentrisano na tri pojma: „etnos“ „kultura“ i „antropos“, s tim što „etnos“ prevladuje u evropskoj tradiciji, a „antropos“ u anglo—saksonskoj. Ukoliko se za trenutak ostavi po strani terminološka opozicija etnologija—antropologija, iako konsekvence ove opozicije mogu prevazići terminološke okvire, može se postaviti pitanje kakav je odnos izmedju pojmova „etnos“, „kultura“ i „antropos“ i osnovnih sazajnih ciljeva etnologije. „Etnos“, njegova suština i rasprostriranje, su karakteristični za praistoriju i protoistoriju etnologije i nerazdvojno su povezani sa romantizmom, nacionalnim pokretima i nacionalizmom. U suštinskoj je protivrečnosti sa idejama koje prethode francuskoj buržuaskoj revoluciji na osnovu kojih se formira pojam „antropos“⁷. I pored toga što se i danas u određenim društveno—istorijskim situacijama pojam „etnos“ javlja, zajedno sa svom ideološkom sadržinom, on ne može poslužiti zasnivanju etnologije. Pojmovi „kultura“ i „čovjek“ su u tom smislu daleko prihvatljiviji. Njihovo sjedinjenje dato u Markuzeovoj definiciji kulture kao procesa humanizacije može postati polazna osnova za utvrđivanje osnovnih sazajnih ciljeva etnologije. Preciznije rečeno, teorijsko znanje o kulturi shvaćenoj kao proces humanizacije može biti osnovni cilj etnologije. Naravno, odmah se nameće pitanje odnosa ovako određene etnologije i drugih društvenih nauka. Jasno je da izmedju etnologije i sociologije koja se može najopštije odrediti kao teorijska nauka o društvu u ovom slučaju nema strogo utvrđenih granica. Isti je slučaj i sa psihologijom.

I pored toga što je konstatovano da određenje predmeta nauke kao „skupa problema“ ne rešava pitanje klasifikacije nauka neophodno je istaći prednosti koje ono ima u odnosu na određenje predmeta kao skupa konkretnih pojava, stvari i procesa. Prva i najvažnija prednost je što se time deskripcija jasno opovrgava kao samostalni cilj istraživanja.⁸ Ipak je neophodna jedna dopuna. Obično se rekonstrukcija pojava koje su se odigrale u prošlosti smatra problemom iako to u suštini nije. Iako je do takve rekonstrukcije moguće doći tek upotrebom složenih metoda razvijenih u istorijskom proučavanju njihov krajnji rezultat je deskripcija. Teškoće i nemogućnosti koje se javljaju u tom poslu ne mogu stvoriti naučni problem. I pored daleko većeg uloženog truda sazajni domet rekonstrukcija prošlosti je isti kao i u etnografskim ispitivanjima. Pravi značaj određenja predmeta kao skupa problema sastoji se u tome što sam pojam „problem“ implicira utvrđivanje determinizma pojava, odnosno prelaz sa iskustvenog obaveštenja na naučno objašnjenje.

Na osnovu ovog izlaganja mogu se izvesti sledeći osnovni zaključci:

1) Cilj etnološkog istraživanja je naučno objašnjenje problema koji proizlaze iz određenja kulture kao proceca humanizacije.

2) Precizno razgraničenje etnologije i drugih teorijskih društvenih nauka nije u potpunosti moguće.

Ova dva zaključka predstavljaju i dve etape u daljem razvoju etnologije obzirom da određenje etnologije kao teorijske nauke vodi ka gubljenju oštih granica u odnosu na druge teorijske društvene nauke. Pred naučnikom u oblasti društvenih nauka ostaju, u stvari, samo PROBLEMI i METODI koji mogu dovesti do naučnog objašnjenja i utvrđivanja teorijskog znanja. Proces dezintegracija pojedinih ograničenih disciplina je u toku i naročito mu doprinose tzv. metodološke pozajmice.⁹ U prilog tome govori i pojava velikog broja tzv. graničnih disciplina. Naravno, javljaju se i određene teškoće naročito u edukaciji.

Što se tiče etnologije, neuključivanje u ove procese može dovesti do velikog zaostajanja. Ljubomorno čuvanje integriteta discipline je moguće samo ukoliko se ograničava na deskripciju nekakvog „predmeta“ etnologije ili njegovu istorijsku rekonstrukciju. Takvo, veštačko, produžavanje „egzistencije“ ukida stvarne perspektive etnologije i u potpunosti joj nepovratno uništava *raison d'être*. Jer, sasvim je sigurno, da će etnologija ukoliko ne razvije teorijska istraživanja, ostati na nivou deskripcije, i neće biti u stanju čak ni da sprovede istraživanja koja mogu dati rezultate primenljive u društvenoj praksi, što sve zajedno može opasno ugroziti osnove njene egzistencije.

NAPOMENE

- (1) V. Milić, *Sociološki metod*, Beograd, 1965. 179.
- (2) Levi — Strosovo mišljenje da su etnografija, etnologija i antropologija tri faze ili tri etape jednog istraživanja s teim što etnologija vrši sintezu u geografskom, istorijskom i sistematskom pravcu, dok antropologija vrši globalna, teorijska upoštevavanja (Cl. Levi—Strauss, *Anthropologie structurale*, Paris, 1958.), koje je zastupao i autor u jednom ranijem radu (I. Kovačević, *Rasprave o antropologiji*, Sociološki pregled, 1. Beograd, 1974.), je u stvari upereno protiv teorijske etnologije. Nemogućnost velikog broja etnologa da predju nivo deskripcije, kao i odbijanje mogućnosti teorijskog znanja o društvu karakteristično za nemačku etnologiju koja se razvijala pod uticajem istorizma u neokantijanstvu i Lebensphilosophie, navelo je Levi—Strosa da, oslanjajući se na anglo-saksonsku tradiciju, zasnuje antropologiju koja će se uputiti ka teorijskom nivou saznanja.
- (3) Takvi teorijski sistemi su Radićev i Cvijićev.
- (4) V. Milić, op. cit. 180.
- (5) Primera ovakvog određivanja „predmeta“ etnologije ima bezbroj. Parcelizacija sveta se kretala uglavnom u dva pravca — prostornom i vremenskom. U Nemačkoj su, na primer, Völskunde i Volkerkunde prostorno razgraničene. Često se u literaturi može sresti i mišljenje da antropolog proučava tuđe kulture a sociolog svojstvenu. U okviru vremenske parcelizacije etnologija se određuje kao proučavanje prošlosti a sociologija savremenosti. Takvo mišljenje je karakteristično za SSSR i zemlje Istočne Evrope, a javlja se i kod nas. Kao ekstreman vid parcelizacije može se navesti stav A. Baša koji smatra da etnologija treba da proučava narodnu kulturu (materijalnu, socijalnu i duhovnu) i to: a) tradicionalnu kulturu (predfeudalnu); b) narodnu kulturu kod nižeg građanskog stanovništva i c) kulturu proletarijata. (A. Baš, *O istorijskom karakteru etnologije*, Etnološki pregled, 5, Beograd, 1963. 13.) Kao predmet etnologije određuju se i „narodi bez pisma“ nasuprot „narodima sa pismom“ koje proučavaju druge nauke itd. itd. Logičku neosnovanost ovakvih postupaka nije potrebno posebno dokazivati.
- (6) V. Milić, op. cit. 159. U tom pravcu ide i K. Jettmar kada kaže da se etnologija može dopunjavati sociologijom ukoliko sa svoje strane ne cilja na socijalni red već na kulturalne sadržaje. „Preko sociološkog upoređivanja i analize — piše dalje Jettmar — etnologija bi mogla dospeti do osnovnih iskaza o čoveku kao kulturno stvaralačkom biću; kao i do iskaza o fenomenu kulture kao takvom.“ (K. Jettmar, *Die anthropologische Aussage der Ethnologie*, Neue Anthropologie (herausgegeben von H.G. Gadamer und P. Vogler), Band 4. Kulturanthropologie, München—Stuttgart, 1973. 71).
- (7) Veoma je simptomatično i to da pregledi istorijskog razvoja etnologije i antropologije imaju različite početke. Pregledi istorije etnologije počinju sa prvim beleškama o „nepoznatim narodima“ najčešće iz antike. (npr. J. Poirier, *Historie de la pensée ethnologique*, u *Ethnologie générale*, Encyclopédie de la Pléiade, Volume publié sous la direction de Jean Poirier, Paris, 1968). Nasuprot tome, pregledi istorijskog razvitka misli u antropologiji počinju sa Prosvetiteljstvom odnosno filozofskim zasnovanjem pojma „čovek“. (Npr. M. Harris, *The Rise of Anthropological Theory*, London, 1968). U ovu podelu, koja naravno nije uvek striktna, uklapa se i jedini pregled razvoja etnološke misli napisan kod nas. (V. S. Kremenšek, *Obča etnologija*, Ljubljana, 1973).
- (8) Ovu misao sasvim jasno izražava i P. Mercier, *Uzajamno prožimanje etnoloških i socioloških metoda*, u G. Gurvitch, *Sociologija*, II, Zagreb, 1966. „Sve brojniji etnolozi odustaju od težnje za razradom inventara koji bi omogućio da se sačini prirodopis ljudskog roda, oni idu i dalje od toga te dovode u pitanje tradicionalan način istraživanja što ga predstavlja monografija i otkrivaju njezine nedostatke i njezinu nepouzdanost. Razvija se ETNOLOGIJA PROBLEMA.“ (P. Mercier, op. cit. 460.—podvukao I.K.)
- (9) O metodološkim pozajmicama etnologije sociologiji vidi P. Mercier. op. cit.

UDK 719:39.001:2

Peter Fister, Ljubljana

ETNOLOŠKO RAZISKOVALNO DELO V INTERDISCIPLINARNI NALOGI VAROVANJA ETNOLOŠKIH SPOMENIKOV

Tako o pomenu varovanja etnoloških spomenikov kot tudi o potrebi po večji zavzetosti etnologov zanje se je že večkrat razpravljalo, toda njihovo stanje je iz dneva v dan bolj kritično. Pobude naj bi prišle predvsem iz vrst etnologov samih. Kljub temu, da po stroki nisem etnolog, ob svojem delu pri etnoloških spomenikih vedno znova naletim na praznine, kjer manjka etnološka raziskava kot bistvena sestavina. Pričujoča razprava in predlogi za odpravo teh napak izhajajo iz izkušnje nekajletnih, večinoma neuspešnih poizkusov, da bi tudi etnologe enakopravno vključili v splošno kulturno nalogo varovanja naše kulturne dediščine ter da bi vsaj del etnoloških raziskav namenili tudi tej temi.

Toda seveda ne pomeni, da nobeno dosedanje etnološko raziskovalno delo ni bilo namenjeno gornji nalogi — bolj je odprto vprašanje usmerjenosti, oblike in uporabe etnoloških raziskav. Sproti pozabljamo da s čuvanjem kulturne dediščine ustvarjamo pomembne sestavine življenja tako v sedanosti kot tudi v prihodnosti. Predvsem raziskava te problematike in historično-etnološke raziskave o ljudskem stavbarstvu je tisto kar naj bi doprinesli etnologi v okviru varovanja etnoloških spomenikov. Žal moramo ugotoviti, da takih raziskav skoraj ni in da tudi število etnologov, ki delujejo kot specialisti v tej smeri, prej upada kot raste — marsikateri etnolog pa se raje zaposli celo zunaj svoje stroke. Morda je temu tako tudi zato, ker spomeniška služba sama ne kaže dovolj zanimanja, da bi pritegnila etnologe v svoje vrste.

Doslej so etnologi pri varstvu etnoloških spomenikov prihajali v poštev skoraj izključno le pri tako imenovanih topografskih nalogah, torej z evidentiranjem (in ne dokumentiranjem ...) etnološkega gradiva na terenu. Rezultat so bili v najboljšem primeru topografski elaborati, morda priključeni urbanističnim programom ali pa zelo redke samostojne topografije. Nekatera monografska dela, ki so sicer izšla tudi samostojno, niso bila nikdar polno uporabljena kot sestavni del študij ali načrtov za ohranitev etnoloških kulturnih spomenikov. Tudi delne raziskave ljudske arhitekture, tako pokrajinske kot krajevne ali tematske so se največkrat uporabljale le za postavitev muzejskih razstav, za publiciranje izsledkov v strokovnem tisku ipd. in malo kot viri za izdelavo spomeniško-varstvenih elaboratov.

Etnolog-konservator je zato še danes edini strokovni profil, ki more neposredno sodelovati pri ohranjanju etnološke kulturne dediščine. Ideja o nujnosti in upravičenosti ohranjanja te dediščine pa je sorazmerno mlada, zato tudi etnologi še niso mogli povsem uspeti. Pomembna razloga za njihov skromen delež in uspeh pri varovanju etnoloških spomenikov pa sta vsekakor maloštevilnost etnologov in nerazumevanje za vsebino in oblike njihovega dela.

Iz nekaj vzorčnih primerov širšega načrtovanja za varovanje etnološke kulturne dediščine bom skušal prikazati še neizrabljene možnosti za sodelovanje ne samo etnologov — konservatorjev ampak tudi drugih raziskovalcev iz etnoloških vrst na področju dokumentacije in v okviru kompleksnih etnoloških raziskav.

Potreba po enakopravni vključitvi etnološkega raziskovalnega dela prav v okviru varovanja etnoloških spomenikov se je pokazala tako pri sestavljanju seznama najpomembnejših spomenikov Slovenije kot pri široko zasnovanih topografskih akcijah in isto se kaže v vsakodnevni spomeniškovarstveni praksi. Zaradi velikih belih lis na etnološkem zemljevidu Slovenije in še bolj zaradi študijsko neobdelanega že zbranega gradiva (virov) o ljudskem stavbarstvu, ni bilo mogoče podati popolnega seznama etnoloških spomenikov, ki bi bil primerljiv s seznamom umetnostni spomenikov.

Zaradi premajhnega zanimanja etnologov za ljudsko stavbarstvo, ki ima v okvirih materialne kulture veliko večino, tudi ni bilo mogoče v novem sistemu dokumentacije o arhitekturi ljudskega stavbarstva uporabljati poenotene nomenklature. Kljub poskusom, da bi k topografskim raziskavam ljudskega stavbarstva pri nas enakovredno vključili tudi etnologue, tega še ni bilo mogoče izvesti. Deloma je bilo temu krivo to, da se premalo etnologov ukvarja s temi vprašanji, deloma pa tudi nerazumevanje, kaj naj bi etnologi sploh počeli pri taki dokumentaciji.

Skorajda ni širših (kompleksnih) etnoloških študij o posameznih območjih ali še bolj naselijh zato tudi še ni izdelana metodologija (vzorec) etnoloških raziskav te vrste, čeprav naj bi na to navajale tudi nove etnološke vprašalnice. Morda bodo to pot nakazale vsaj deloma nekatere najnovejše topografske raziskave. To je še en razlog, da ni bilo mogoče pri načrtovanju varstva etnoloških spomenikov, še bolj pa ob njihovih posegih na Kozjanskem in Tolminskem v posameznih naseljih uporabiti etnoloških izsledkov kot izhodišča za realno načrtovanje varstva sicer zelo kvalitetnih etnoloških spomenikov v procesu obnove (revitalizacije). Primer delavskega naselja, danes mesta Tržiča, ki ga imamo lahko za izjemen etnološki spomenik hkrati z urbanističnim, nam je pokazal, kako nujne bi bile sočasne in samostojne etnološke raziskave pri načrtovanju možnosti na ohranitev. Tudi Zelena jama v Ljubljani ne bi bila spomeniško zaščitena, če bi ne bila v njej opravljena ena od redkih kompleksnih etnoloških raziskav, ki je dala osnove za valorizacijo.

Že ob obravnavanju etnoloških vprašalnic, natančneje, od vprašalnice o stavbarstvu je bilo nekajkrat postavljeno vprašanje o samostojnosti etnologovega dela. Predlagana je bila možnost, da bi etnolog v sodelovanju z arhitekti in s pomočjo topografskih kartonov kot posebnega sistema za dokumentacijo arhitekture na večino vprašanj odgovarjal z natančnimi grafičnimi in simbolnimi znamenji. Ob preizkusu (na Kozjanskem in v Koštaboni) se je pokazalo, da je tako v resnici mogoče odgovoriti na več kot 180 vprašanj, medtem ko je bilo opisno treba odgovoriti le na okrog 60 vprašanj iz vprašalnice o stavbarstvu. S takim sistemom bi bilo delo ne samo porazdeljeno, ampak tudi olajšano, in to predvsem etnologom, ki se jim ne bi bilo treba več toliko ukvarjati s tehničnimi problemi stavbarstva. Pogoji za to bi bilo seveda vsaj relativno poznavanje principov grafične dokumentacije.

Več težav, kot jih je pri historično-etnološkem vidiku, nastaja ob vprašanju sodobnosti in še posebej prihodnosti. V celi vrsti projektov, ki so vključevali tudi varovanje etnoloških spomenikov, niso bila upoštevana vprašanja odnosov med ljudmi in obstoječo arhitekturo, turizmom ali celotno kulturno krajino. Še manj so bile upoštewane zakonitosti ali vsaj dejansko stanje procesa uvajanja novih ekonomskih in s tem tudi socialnih in materialnih možnosti, niti kriteriji medsebojnih odnosov v posameznih naseljih in še manj v širših območjih. Vse to bi bilo lahko v veliko pomoč pri realnih ocenah o možnostih ohranjanja etnoloških spomenikov in njihove vključitve v načrtovane življenjske okvire. Zato je na primer na Kozjanskem že izgubljena, na Tolminskem pa se bo to v kratkem zgodilo, dragocena kulturna podoba in tudi vsebina krajine kot najkompleksnejšega etnološkega spomenika. Krivci za to so vsi tisti, ki niso znali ali hoteli v projekte vključiti tudi etnoloških študij. Vse to velja še toliko bolj za naselje Breginj, s katerim bomo morda izgubili enega naših najlepših etnoloških spomenikov.

Nekoliko podrobnejša obrazložitev načina načrtovanja za ohranitev mestnega kompleksa Tržiča naj skuša pojasniti, kako nujne so etnološke raziskave tudi v takem okolju, ki ni kmečko. Fužinarsko-obrtniška in tržna naselbina Tržič, ki je postala mesto šele pred petdesetimi leti, je v bistu še danes pretežno delavsko naselje, ki prerašča v funkcijo mesta. Zaradi njegovih arhitekturnih posebnosti je bil uvrščen med najpomembnejše urbane spomenike pri nas, čeprav bi moral biti zaradi svojih vsebinskih kvalitet predvsem kompleksni etnološki spomenik. Revitalizacijski načrt Tržiča je pri nas vsebinska in metodološka noviteta, upoštevanje, lahko bi rekli etnoloških izhodišč, pa mu tudi daje posebno vrednost. Žal, tudi v tem primeru ni bilo mogoče pritegniti raziskovalca-etnologa, čeprav bi moralo biti eno od glavnih izhodišč za vse delo prav poglobljena etnološka študija. Pomagati smo si morali z anketami, s posebnim sistemom tako imenovanega „javnega projektiranja“ itd. Priznati je treba, da bi bili rezultati morda kvalitetnejši, vsekakor pa lažje dosegljivi, če bi tako delo opravil za to usposobljen etnolog.

Končno skušajmo prikazati, kako bi bile tudi ob obravnavi posameznega objekta potrebne podrobne etnološke raziskave (monografske študije), ki bi postale nujen sestavni del postopka za njegovo ohranitev in prezentacijo. Kurnikova hiša v Tržiču je resnično kompleksen etnološki spomenik. To je poseben arhitekturni tip v delavsko naselje prenešene kmečke arhitekture, ki je bila uporabljena kot značilna večstanovanjska najemniška stavba, kot obrtniška delavnica, je pa tudi dom ljudskega pesnika Vojteha Kurnika. Bolj zaradi svoje vsebine torej kot zaradi likovnih kriterijev je bila uvrščena v register spomenikov in pred nekaj leti v celoti restavrirana. Če bi bila istočasno z arhitekturno izdelana tudi etnološka študija, bi z njo dobili enega najpomembnejših etnoloških spomenikov (objektov), tako pa je to bilo le delno doseženo. V njej je sicer deloma po muzejskih, deloma po konservatorskih principih urejeno nekaj manjših zbirk in prikazov dejavnosti, kakršne so bile nekdanje v Kurnikovi hiši, ni pa bilo mogoče prikazati tudi najvažnejše naloge, ki jo je stavba vedno opravljala, to je bivanja različnih socialnih slojev v njej v različnih obdobjih vse do danes. Podatek, da je med drugim v njej danes celo soba s prikazom tržiškega gasilstva, je več kot zgovoren...

Če skušamo vsaj ob navedenih primerih poiskati vzroke, zakaj etnoloških raziskav te vrste pri nas ni in obenem

podati nekatere možnosti za izboljšanje stanja, je treba najprej ugotoviti, da se s podobno problematiko srečujemo že dalj časa. Res pa je tudi, da etnološke raziskave, ki so bile opravljene le zaradi raziskav samih in še posebej, če niso bile dovolj široko zastavljene, da bi segale od vidikov historične etnologije do sodobnosti, ne dajejo dovolj možnosti, da bi bile sposobne vključiti se v proces varovanja etnoloških spomenikov. Morda zato, morda pa iz prestižnosti, ki je vedno poglaviti vzrok za propad teamsko zasnovanih študij, doslej še ni bilo niti potrebe niti vzroka za take etnološke raziskave, pa naj je bilo to v okviru spomeniškovarstvenih ustanov ali zunaj njih. Zato etnologi še vedno opravljajo predvsem topografsko delo (evidentiranje), valorizacijo in le v najboljših primerih sodelujejo pri pripravi izhodišč za urbanistične programe in načrte.

Rad bi vsaj nakazal tiste oblike etnoloških raziskav, po katerih se je pokazala potreba glede na dosežanje izkušnje. Ob tem naj bo še enkrat pojasnjeno, da so to le izhodišča, želje in potrebe, ki jih ima arhitekt-konservator, ko se srečuje s problematiko varovanja etnoloških spomenikov, medtem ko bi morali vsaj metodologijo dela izdelati etnologi sami. Nekaj etnologov je že pokazalo pripravljenost sodelovati v interdisciplinarnem delu — poleg tistih, ki to že opravljajo kot svojo službeno dolžnost.

Sistem dokumentacije s topografskimi kartoni, kot so kratko obrazloženi v Vprašalnici V/17 (Stavbarstvo in stanovanjska oprema), podrobneje pa v Varstvu spomenikov XX (Uvedba enotnega sistema topografiranja arhitekture), že po svoji obliki in vsebini zahteva interdisciplinarno obdelavo, predviden pa je za vse vrste arhitekture, med drugimi tudi za ljudsko stavbarstvo. Prvi pogoj za to, da lahko etnolog in arhitekt skupaj uporabljata novi sistem, je seveda vsaj delno znanje ali boljše poznavanje obeh principov, tako grafičnega (arhitekturnega) kot opisnega (etnološkega). Po praktičnih izkušnjah se je pokazalo, da v primeru, če delata arhitekt in etnolog povsem ločeno, ne dobimo najboljših rezultatov. Zato bi morala predvsem pri izpolnjevanju tekstnega dela posameznih listov že na terenu sodelovati še posebej pri listih številka 2, 3, 10 in 11, na katerih so rubrike za vrsto zgodovinskih podatkov, podatkov o funkcionalnosti, lastništvu in podobnem, skratka o vsebini arhitekture. Z dokumentiranjem krajevnega poimenovanja posameznih delov arhitekture (na grafičnih listih) ter vnašanjem etnološko zanimivih podatkov o vplivu okolja na stavbarstvo (vetrovi, lega, navezanost na širši prostor, način gradnje, krašenja, vzdrževanje, odnosi do sosedov itd.), kar naj bi bilo vse vpisano na topografskih listih kot sestavni del dokumentacije, pa je v odnosu do arhitekture vsebovana že večina virov, potrebnih za etnološko dokumentacijo ljudskega stavbarstva, kot ga predvideva vprašalnica. V običajni (pismeni) obliki bi bilo treba dodati le še odgovore na vprašanja o poteku gradnje (iz izkušnje: te podatke je mogoče dobiti le za stavbe, ki niso starejše od 50 let!) ter o vzdrževanju. Tudi o socialnem poreklu lastnikov, spremembah in posebnih funkcionalnih vprašanjih bi bilo treba ponekod dodati več podatkov v pisni obliki, predvsem pa manjkajo (tudi v vprašalnici!) podatki o odnosu med arhitekturo in človekom ter o obojestranskem vplivu.

Če gre za take komplekse kot v navedenih primerih (kulturno krajino, spomeniško pomembno vas ali mestno aglomeracijo), se vedno pojavlja poseben odnos do stavb zaradi kavalitet in omejitev, ki jih narekujejo varstveni pogoji. Ta odnos se spreminja skladno z ravni splošnega znanja. V Trzinu je bilo na primer v začetku pretežno odklonilno stališče do ideje o nujnosti upoštevanja takih kavalitet; ko pa so bile objavljene in pojasnjene sicer tako težko dobljene študije, ne samo o arhitekturnih kavalitetah, ampak še bolj o specifični življenja v mestu ter prikazane možnosti, ki bi jih prebivalci v mestu dobili z uspešno izvedeno revitalizacijo in ohranitvijo arhitekturnih ter vsebinskih kavalitet, so bili rezultati končne ankete več kot zadovoljivi, saj se je kar 93 % anketiranih izreklo za predlagano rešitev. V takem primeru bi poglobljena in kompleksna etnološka študija lahko postala temeljni kamen vsega procesa.

Vsaj posamezen problem terja nekoliko spremenjeno ali vsaj prilagojeno metodologijo in vsebino dela. Medtem ko bi bilo na primer v Trzinu potrebno več raziskovalnega dela posvetiti prav današnjim odnosom, današnjemu načinu življenja in v zvezi s tem vplivom novih družbenih in prostorskih (urbanih) odnosov na spremembe v strukturi prebivalstva ter problemu spreminjanja neke ožje skupnosti, bi bila na Kozjanskem potrebna študija danih pogojev, ki so močno zakoreninjeni v preteklosti. Na Tolminskem, v Breginju, kjer so že pred potresom nastali posebni pogoji zaradi odseljavanja, spreminjanja starostne strukture, zapletenih lastniških odnosov in vse do posebne narodnostne zavednosti, pa so prav to dejstva, ki so sicer tehnološko slaba, a oblikovno in vsebinsko izredno pomembna etnološko dediščina skoraj pripeljali do tega, da bi celotno naselje preprosto porušili. Tako bi izgubili dragocen del ljudske kulturne preteklosti, nenadomestljiv vir za etnologijo, zgodovino in arhitekturo ter izgubili priložnost, da bi na prvi pogled skrite kvalitete, ki so jih nekateri celo primitivno označevali kot ovire razvoja, uporabili kot bistveno kulturno vsebino in sestavino življenja.

Že iz zaporedja navajanja posameznih etnoloških študij, še bolj pa iz nakazane metodologije je razvidno, da sledita obe stopnji raziskav (topografiranje in študijska obdelava) ena drugi in ju skoraj ni mogoče ločiti. Še pomembnejša je ta ugotovitev pri dejanskem delu, saj naj bi etnolog, če bi hotel resnično raziskati način, vsebino in obliko življenja obravnavanem kraju, spremljal postopek uveljavljanja varovanja etnoloških spomenikov katerekoli kategorije ali velikosti od začetka do konca.

Kot poseben problem je treba ponovno omeniti tudi strokovno usposobljenost, saj je že pred leti ugotovila skupnost slovenskih etnologov, „da čutijo pomembno strokovno izobrazbo tudi dosednji delavci pri svojem delu na tem področju... Pri spomeniškovarstvenem delu je to tem bolj občutno, ker niso študentje etnologije v času študija dovolj usposobljeni za konservatorski poklic.“ Kljub nekaterim poskusom, da bi stanje izboljšali, ni mogoče ugotoviti zadovoljivih rezultatov. Najprej bi morali sprejeti načelno izhodišče o potrebnosti preusmeritve ali dopolnitve dela študija v te namene, kar naj bi izhajalo iz dejanskih družbenih potreb, ter dati več (predvsem časovnih) možnosti za dopolnitve takega znanja. Le tako bo mogoče pridobiti ne samo dovolj specialistov ampak tudi doseči, da bi se etnologi vključili v to delo z občutkom dolžnosti do obravnavane splošne kulturne naloge ne glede na to ali je to njihova službena dolžnost ali ne.

Ne nazadnje pa bi morali najbrž preveriti tudi drugo stran obravnavane problematike, kot je bilo na nekaj mestih že nakazano. Ugotoviti bi morali, koliko so pomembnost etnološkega strokovnega dela sposobni dojeti arhitekti ali drugi konservatorji in urbanisti, ki v svojem raziskovalnem ali načrtovalnem delu take študije potrebujejo. Priznati je treba, da

je le malo takih, ki bi bili za to usposobljeni ali ki tak način dela že uporabljajo. Tudi s te strani je kriva vzgoja, delno pa pomanjkanje etnoloških študij. Ob problematiki vzgoje nastajajo v zadnjem času tudi kakovostni premiki, od katerih naj omenim nov program študija na Oddelku za arhitekturo. Novost je tisti del obvezne prakse na terenu, kjer študentje v obliki interdisciplinarnega dela topografirajo arhitekturo vseh vrst. Pri ljudskem stavbarstvu naj bi sodelovali z etnologi, čeprav te povezave s študenti za sedaj še ni bilo mogoče povsem izvesti. Pomembne so tudi vsebinske dopolnitve, ki navajajo nove generacije arhitektov na nove odnose do arhitekturne dediščine in na sodelovanje z drugimi, ki se ukvarjajo z ohranitvijo arhitekturnih spomenikov ali raziskavami arhitekture.

Za sklep lahko preprosto ponovimo del neizpolnjenih sklepov s posvetovanja o etnoloških vidikih spomeniškega varstva v Sloveniji iz leta 1973. Potrebna je neka skupna teoretična osnova, ki bi se že sama po sebi ponudila, če bi bilo intenzivirano etnološko raziskovalno delo po področjih, v krajih in na objektih, kjer obstajajo tudi spomeniškovarstvene kvalitete in za katere je bilo ugotovljeno, da so sestavni deli ne samo preteklosti ampak tudi sedanjosti. Dalje bi bilo treba poglobiti že začeto sodelovanje z arhitekti in dopolnjevati učne programe tako etnologov kot arhitektov. Vsekakor bi bilo treba ponovno spodbuditi tudi dejavnost raziskovalne skupnosti etnologov (ali pa SED), ki naj bi vsaj deloma skušala usmerjati določene raziskave v omenjena področja. Vse to so še vedno delne rešitve; za njihovo polno vrednost in za rešitev tako široke problematike, kot je varovanje etnoloških kulturnih spomenikov pa bi bilo v vsakem primeru treba široke podpore in sodelovanja vseh, ki čutijo dolžnost do izpolnitve te naloge.

Op.: (Ob referatu ni navedena literatura iz katere so povzeti nekateri citati in misli, članek z istimi izhodišči in v razširjeni obliki bo publiciran v Traditiones št. 5 z navedbo virov in s teoretičnimi izhodišči; opomba referenta.)

UDK 719:663.285.2 (497.12 Lendava)

Vlasta Koren, Murska Sobota:

ZAŠČITA VINSKIH KLETI V PREDELU „ŪJTAMAS“ V LENDAVSKIH GORICAH.

Namen mojega prispevka ob današnjemu srečanju je razgrniti problematiko, kako pristopiti k etnološki zaščiti in pritenaciji zadnjih kleti v Lendavskih goricah.

Uvodoma nekaj informacij o naselju vinskih kleti:

Danes je v Lendavskih goricah še nekaj tipičnih posameznih kleti in kleti v obliki domačij (Pince, Dolgovaške gorice), ki jih bodo polagoma na predlog Zakona o varstvu spomenikov v Sloveniji zaščitili. Na predelu „Ūjtamas“, v neposredni bližini Lendave, ki se imenuje naselje Nafta, sedaj je to Rudarska ulica, v bližini jugoslovansko-madžarske meje je ohranjeno kot zaselek na hribu enajst kleti ena poleg druge. Zgrajene so v glavnem za predelavo grozdja in shrambo vina. Stojijo ob občinski poti pod vznožjem hriba, ki se imenuje zgornji Tomaž. Lega je severozahodna.

V objavljenih študijah in iz krajših prispevkov v lokalnih revijah in časopisju so nam Lendavske gorice predstavljene narodopisno, zemljepisno in zgodovinsko.

Vzrokov za nastanek kleti na tem predelu je več. Predvsem so zemljepisni in podnebni. Kleti so postavljali v Lendavskih goricah na ravna tla po širokih slemenih, hrbitih pobočij nad dolino. Ker je bilo pri kmetijah vedno premalo zemlje, iskali so zemljo da so gojili v vinogradu polikulture nasade (buče, fižol, breskve...). Tudi sociološki in migracijski element je pomemben. V Prekmurju so bile nekdanje številne družine in ni bilo zaposlitve. Odselili so se v gorice ali odšli na sezonsko delo. Tudi, če je prišel kak član družine v spor z domačimi, se je umaknil v gorice in če je obubožal v dolini, se je tudi ponavadi preselil v gorice.

Do leta 1848 je bil ta predel poraščen z gozdom, o čemer pričajo arhivi. Z zakonodajo leta 1848 so ga razparcelirali. Ljudsko izročilo pravi, da so bili prvi vinogradniki trije bratje Tomaži. Katastrska skica kaže, da so bile na tem kompleksu, kjer stoji danes 11 kleti, že v drugi polovi ci 19. stol. tri. Najstarejša klet, iz leta 1866, je na pogled prav idilična. Saj je višina v prostoru za počitek samo 185 cm, do trama pa samo 173 cm. Višina vrat v bivalni prostor je le 127 cm in stari ljudje se radi pošalijo: „Goske bi lahko kukale skozi okno“.

Klet št. 372 je datirana z letnico 1884. Datirana je še klet št. 361, z letnico 1898. Druge so bile zgrajene verjetno okoli leta 1909, ko se je glavna obnova vinogradov po filokseri v Lendavskih goricah že končala. Klet št. 365 je grajena l. 1924, klet št. 368 pa 1910. V Lonecovo klet, ki je v obliki stanovanjske hiše, so se ljudje naselili, ko so prišli za dalj časa v vinograd. Ta tip kleti je docela podoben ali celo enak lesenim prekmurjskim hišam.

Na podlagi madžarske zakonodaje, ki je dovoljevala, da so po očetovi smrti dedovali zemljo in vinograde vsi otroci, so se vinogradi torej parcelirali z dedovanjem in prodajo. K posameznim parcelam so se postavljale kleti, ki so tako tesno skupaj, kar je razvidno iz katastrske razpredelnice, da je okrog hiš le od 3 do 80 m². Pasovi vinogradov od kleti po bregu navzdol so veliki od 168 m² do 230 m². Lastniki kleti so poljedelci-kmetovalci in jim je vinogradništvo le dodatna panoga, vino potrebujejo za svoje potrebe. Lastniki vinogradov so revni, srednji in premožni kmetje. Lastniki dvoceličnih in troceličnih kleti so štirje iz Velike Polane, eden iz Brezovice, eden iz Trnja in eden iz G. Lakoša. To so vasi, ki so oddaljene od Lendavskih goric 10 do 30 km. Od enajstih kleti je osem troprostorskih, ena dvoprostorska, ena dvoprostorska z podzidano kletjo in ena v obliki domačije. Vinsko „kleit“, „klit“ uporabljajo sezonsko. Po trgatvi prešajo grozdje na preši v največjem prostoru v kleti. Razporeditev prostorov v kleti je narekoval potek dela v vinogradu. Soba desno od preše je bil bivalni prostor in je služil za počitek. Poleg teh dveh prostorov je še en prostor, za shranjevanje sodov vina.

Kleti so s čelno stranjo obrnjene na cesto, razen kleti št. 365, ki ima vhod iz lope. Na čelni strani imajo v bivalnem prostoru dve okni in ob strani eno. Strehe so na čop, dimnikov nekoč ni bilo, (dim je šel „po celem“), danes pa jih imajo. Najstarejše kleti nimajo temeljev, temveč so v izkopan jarek le položili, po ljudskem izročilu, nežgano opeko. Stene so lesene iz tesanih tramov „klad“, ki so vezane s topim spahom. Na vogalih so bruna cinkana v „lastovičje repe“. Vse lesene zveze so pričvrščene z lesenimi klini „tumljni“ iz hrastovega ali akacijevega lesa. Lesene kladne stene so z notranje in zunanje strani ometane z ilovico, pomešano s sesekljano slamo ali s plevami in vodo ter umešano z nogami. Tako ometane stene so z notranje in zunanje strani prebeljene z apnenim beležem. Stropna konstrukcija je lesena, značilna in enaka kot pri najstarejših domačijah v Prekmurju. Tudi strešna konstrukcija je lesena, sistem dvokapnice s trikotnim vešalom. Trikotno vešalo „skarišče“ služi za naslonitev slemenske lege ali „slemen“. „Škarniki, lejmezi“ so nad slemensko lego med seboj križno spojeni in vezani z močnimi lesenimi klini. Na spodnji strani so prosto naslonjeni na kapno lego brez pritrditve. Na „škarnike“ so z lesenimi klini pričvrščene letve „vetrnice“, ki so na ragljice privezane z „gžovicami“. Napušču pravijo „žastrž“ ali „kapljica“. Šope so položene od kapljic navzgor. Kritina je v glavnem pri vseh kletih dotrajala. Pri nekaterih so tudi letve slabe in bi bilo potrebno strehe popolnoma obnoviti. Od strani kleti je „trnac“ nabit z ilovico.

Deževnica teče s slamnatih kritin prosto na zemljo, zato ob večjem deževju vlaga prodira v lesene kladne stene.

V bivalnem prostoru, v „iži“ stoji miza, stol (največ dva), klopi okrog mize. V kleti št. 368 je ohranjena lončena peč. V drugih kletih imajo tudi kupljeni štedilnik in posteljo. V kleti št. 368 so še ohranjene „blante“, to so deske, od okna do peči, na njih je slama pokrita z ponjavami. Na blantah je spalo nekaj tudi do šest kopačev vinograda. V kleti št. 366 je nad enim notranjim okenskim krilom narejena lesena polica za shranjevanje kozarcev in drugih drobnih predmetov. Nad drugim krilom je tudi taka polica, vendar je nad njo montirana še druga polica z dekorativno ograjico z lesenimi klini, ki služijo kot obešalnik. Nad vrati je tudi lesena polička za shranjevanje raznih predmetov.

Stare kleti so imele v prostoru, kjer je stala preša, odprto ognjišče, ki pa ni v nobeni kleti več ohranjeno. V kleti št. 366 je postavljena preša z letnico 1869. „Kleit“ ali „pivnica“ ima manjšo ovalno odprtino za „luft“, v njej so hranili sode z vinom. V prostoru pod streho shranjujejo seno v ponjavah. Klet št. 361 je v tlorisni zasnovi trocelična, poleg pa je še prizidan hlev, nad njim pa prostor za seno in pojata.

Vhodna vrata v klet so lesena v navadni tesarski izvedbi in se imenujejo vrata na „petnik“. Na spodnjem penu je zvrtni klin, ki drži okrogel vertikalni hlod, vsajen zgoraj v „petnik“, to je železen obrož. Zdaj so vrata že večinoma predelana na ključavnico. Zanimiva so po tem, da so obita z drobnim kamenjem, če bi kdo poskušal vlomiti, mu to celo s sekuro ne bi uspelo.

Okna so zelo majhna, velika le 31 x 31 cm. V okno je vstavljena lesena plošča, z njo ga zakrijejo, zavarujejo prostor pred vremenskimi vplivi in vlomom. Predvsem bi bilo vredno ohraniti zanimiva okna na kletih št. 367, 365 in okna na sobnem delu kleti št. 367 in visli, ki so dekorativno izrezane, posebno na kleti št. 366.

Zadnja stran kleti je ponavadi prebarvana z rdečerjavo barvo in ornamentirana. Stene so krasile z ornamentami bele barve. Delali so jih s pomočjo v belo barvo namočene in prepelovljene repe ali krompirja.

Ob sobotah, nedeljah ali pred večjimi opravili (žetev, košnja) se pelje gospodar na kolesu v vinograd h „kleti pri gorica“, natoči vino v pletenke in ga pelje v „turbah“ domov.

Idilične Lendavske gorice s svojimi vinskimi kletmi so v zadnjih desetih letih spremenile svojo podobo. Če pogledamo na gorice od sv. Trojice nad Lendavo, vidimo samo pasove velikosti od 3 do 16 arov, vmes pa se po vrhovih vrstijo moderne kleti in sodobne letoviške hišice. Podobno stanje lahko opazimo tudi v zaščitene vinogradniških predelih v Filovcih, Bogojini, Tešanovcih, Moravcih, Sebeborcih, Dolini, na Vaneči, Šalamencih...

Uprava muzeja v Murski Soboti je že pred dvajsetimi leti opozarjala, da bi bilo treba zaščititi vinogradniške predele v Prekmurju kot ruralna območja, izdelala je tudi predlog Zavodu za spomeniško varstvo v Mariboru. Na prvi seji skupnosti za varstvo okolja v Pomurju je bil sprejet sklep o preprečitvi novogradenj letoviških hiš v gorica in da naj se za to bolj uporabljajo že obstoječe zgradbe.

V urbanističnem redu Skupščine občine Lendava iz leta 1975 piše, da je gradnja vinskih kleti (zidanic) dovoljena samo na vinorodnih območjih, to so: Strehovci, Dobrovnik, Dolgovaške gorice, Lednavske gorice, Čentiba, Dolina, Pince in Kobilje. Za gradnjo mora biti izdelana dokumentacija in sme se uporabljati le klasičen gradbeni material: opeka, les, slama in strešniki. Na vseh vinorodnih območjih je prepovedana gradnja montažnih hiš.

Vendar je pri sprejemanju urbanističnega programa Skupščine občine Lendava 1975 bilo odločilno mnenje, da se le nekaj kleti zaščititi, ostalo se prepusti stihiji.

Za tiste kleti, ki bi jih zavarovali, je potrebno izdelati vse predloge za to in jih vnesti do leta 1980 kot dopolnitev v urbanističen program Skupščine občine Lendava.

Kljub temu, pa tega ne bi smeli dopustiti, ampak z odlokom skrbeti za načrtno spreminjanje vinorodne pokrajine. Da bi onemogočili delovanje šušmarskih projektantov, bi morala skupnost občine Lendava po pokrajinah razpisovati natečaj za izdelavo tipskih letoviških hiš. Ti natečaji bi dali variantne rešitve, ki bi ustrezale najrazličnejšim zahtevam. Ti projekti bi bili izključna občinska last. Skupščine občin bi jih za nizko odškodnino dajale v uporabo posameznim graditeljem. S ponovnimi razpisi natečajev v primernih časovnih presledkih bi občine skrbale za vedno nove rešitve.

Omenjam, da je leta 1969 Projektni biro v Mariboru za Skupščino občine Murska Sobota že izdelal tip vinske kleti, združene s počitniško hišico v moderni obliki, s streho na čop in z rdečo kritino. Leta 1975 je izdelal ing. Sraka na Zavodu za ekonomiko in urbanizem v M. Soboti tip kleti z prekmurskimi elementi, s streho na čop, dimnik, ograjo, s tipičnim naklonom strehe, v spodnjem delu pa je moderna počitniška hišica. Doslej sta po teh dveh načrtih postavljeni le dve letoviški hišici v Kančevcih in dve v Gradu na Goričkem.

Vendar namen današnjega srečanja ni ta, da bi poskušali zaježiti spreminjanje pokrajine, ker je to stvar forumov Skupščine občine Lendava in Zavoda za spomeniško varstvo v Mariboru, temveč aktualna problematika, kako pristopiti k etnološki zaščiti in prezentaciji vinskih kleti.

Zavod za spomeniško varstvo v Mariboru bo na podlagi etnološkega opisa za valorizacijo etnološkega območja in režima, izdal predlog za občinski odlok o njegovi zaščiti. Odlok bo sestavni del urbanističnega reda. Na seji izvršnega odbora Kulturne skupnosti Lendava in na seji Skupščine občine Lendava je bil ta predlog sprejet in oddelek za gradbene službe Skupščine občine je bil naprošen, naj v prihodnje za predel „Ūjtamas“ ne izdaja dovoljenja za gradnjo, obnavljanje ali podiranje. Vendar sankcij za neupoštevanje odloka na žalost ni. Lastniki zaščitene kleti pričakujejo, da jih bo Zavod za spomeniško varstvo dal popraviti, na novo prekriti z originalno kritino. Če bodo sredstva za vzdrževanje, rekonstruiranje, konzerviranje itd., so lastniki pripravljeni zaščito upoštevati. Vendar Zakon o varstvu kulturnih spomenikov v SR Sloveniji v našem primeru jamči le za proučevanje in strokovno vzdrževanje kulturnih spomenikov, finančni del pa je v celoti prepuščen skupščinam občin v Sloveniji, ki pa za to nimajo sredstev. Zato bi se morali obrniti na Kulturno skupnost Slovenije, ki že financira etapno obnavljanje umetnostnozgodovinskih spomenikov v Prekmurju. Udeležba Kulturne skupnosti Slovenije bi morala biti 80 %, kajti Skupščina občine Lendava je zmožna dati le 20 %. Prvo leto bi zaprosili sredstva za prekrivanje streh, kar po predračunu krovca znaša 150.000.— din. Najbolj so ogrožene tri strehe, za kar bi po predračunu rabili 60.000.— din. Dva lastnika že želita prekriti streho z salonitom, eden pa celo na mestu stare kleti zgraditi novo. To bi bila zanj več kot ugodno, ker če zgradi na istem mestu, kjer je bila stara klet novo, ne plača takse 3000.— din. Poleg tega mu ni treba vplačati takse za spremembo namembnosti zemljišča. To bi bilo potrebno preprečiti. V drugi fazi bi zaprosili sredstva za ureditev zunanosti kleti, konzervacijo. V tretji fazi pa za nakup starega inventarja, rekonstrukcijo okolja itd. Z lastniki posameznih morebiti obnovljenih kleti bi morali skleniti pogodbe, da so dolžni skrbeti za tekoče vzdrževanje po navodilih Zavoda za spomeniško varstvo v Mariboru in v sodelovanju Pokrajinskega muzeja v M. Soboti. Za ureditev dostopa — ceste pa bi se bilo treba povezati s Krajevno skupnostjo, ker že pobira od vsakega občana 5 do 100 din na leto za ureditev cest v Lendavskih gorica. Urediti bi bilo potrebno tudi najbližjo okolico s prostorom za parkiranje. Ob nedeljah naj bi bile kleti dostopne tudi za morebitni ogled.

V poročilu sem poskušala prikazati trenutno stanje kleti v Lendavskih gorica, prav tako sem poskušala nakazati vsaj delno rešitev te problematike. Odlomek iz referata: „Etnološki spomeniki na območju Lendave“ pravi, da so Lendavske gorice kot območje z izrazito vinogradniškimi značilnostmi in zaradi več izjemno dobro ohranjenih primerkov ljudske arhitekture — spomeniško območje I. kategorije, zato velja zanj ustrezen režim I. stopnje varovanja območja. Ker se podobni primeri pojavljajo tudi v drugih vinorodnih področjih Slovenije, se mi zdi potrebno, da na tem konkretnem primeru prikažemo, kako ohraniti vinske kleti kot ljudske arhitekture povsod v Sloveniji, kjer so.

Čas teče, napredek spreminja podobo slovenske pokrajine, a prizadevajmo si ohraniti vsaj teh nekaj koščkov naše zemlje z vso njihovo idiličnostjo in storodavnim čarom. Seveda se tu pojavijo številna vprašanja, ki bi jih bilo potrebno čimprej rešiti. V prvi vrsti je potrebno odgovoriti na naslednja:

1. Kleti ne izgubljajo svojega gospodarskega pomena! Ali naj se ohranijo v svoji funkciji — spomeniško zaščitene?
2. Ali bi kazalo ohraniti cel kompleks enajstih kleti, ki delujejo zelo učinkovito?
3. Ali bi v bližini dvoceličnih in troceličnih kleti kazalo postaviti še enocelične kleti, ki so se uporabljale le za hranjenje orodja v gorica in vendar so značilne za Lendavske gorice? ! Ali bi postavili tudi blatnjačo, kajti tudi te so gradili tod?
4. Ali bi kazalo izpopolniti notranjost kleti z inventarjem?
5. In seveda kje zaprositi za večja sredstva za zaščito etnoloških spomenikov?

Vinske kleti na predelu „Zgornji Novi Tomaž“ v Lendavskih gorica

UDK 069.5:39

Anka Novak, Kranj:

SPREMINJANJE VREDNOTENJA ETNOLOŠKIH PREDMETOV

V slovenski etnologiji se je v zadnjem času precej premaknilo. Odpirajo se novi pogledi v pojmovanju vsebine in predmeta etnologije, novi pogledi glede načina etnoloških raziskovanj. Sodobna slovenska etnološka misel, ki je vtkana v vsebino enajstih zvezkov vprašalnic, si obeta, da bo dobila svoj odmev tudi v praksi. Izdelani so vodniki za raziskovanje najrazličnejših sestavin ljudske kulture in načina življenja za področje materialne, socialne in duhovne kulture. Zlasti pa socialni kulturi se odpirajo nova področja raziskovanj; skratka okvirni in vsebinski obseg etnološkega zanimanja sta v naših etnoloških načelih dobila nove dimenzije.

Prav je, da se soočimo z nekaterimi problemi, ki bi utegnili vplivati na uspešnost našega dela v prihodnje. To pa je po eni strani usmerjanje našega dela na tista področja ljudske kulture, ki so bila doslej neraziskana, in bi jih radi pripeljali na zaželeno raven raziskovanosti, kar je glede na zgodovino neobhodno potrebno, po drugi strani pa bi na področjih, ki so veljala za klasično območje etnološkega raziskovalnega dela, ostali na ravni, ki smo jo dosegli do danes. Pri tem je treba misliti na faktor generacije etnologov, ki so se doslej ukvarjali z materialno kulturo; novo teorijo, novo prakso pa običajno uveljavlja v večji meri tudi nova generacija. Toliko za uvod.

Ob vsem tem se zdi, da je prav zdaj trenutek, da se seznanimo tudi z nekaterimi značilnostmi dela in problemi v dosednji etnološki praksi v muzejih. Zbiranje tvarnih dokazov ljudske kulture in načina življenja je še vedno prva dolžnost etnologa muzealca. Sledijo ji skrb za konservacijo zbranega gradiva, njegovo dokumentacijo, obdelavo in predstavitev. Vse našete prvine etnologovega dela v muzeju so spremenljivke, ki so pogojene z razvojem etnološke in muzeološke teorije, z delovnimi koncepti posameznikov pa tudi z objektivnimi možnostmi, ki jih ima etnolog na svojem delovnem mestu.

Pogled v zgodovino zbiranja nam pove, da je tudi to delo doživljalo svoj vsebinski razvoj. Do druge vojne je močno prednjačilo zanimanje za reprezentativno gradivo s področja ljudske umetnosti ali s področja kulture, ki je ljudski umetnosti blizu (izdelki domače obrti, noša itd.). Romantično pojmovanje ljudskosti se je ohranjalo še globoko v 20. stol. Imeli smo že svojo stolico za etnologijo, Narodopisje Slovencev, v etnoloških zbirkah pa je močno izstopalo gradivo estetske vrednosti. Estetski vidik je usmerjal zbirateljsko delo muzealcev, ki so bili po svoji izobrazbi umetnostni zgodovinarji ali zgodovinarji, pa tudi zbiralcev amaterjev, katerih zbirke so prišle kasneje tudi v muzej.

Večje zanimanje za zbiranje tvarnih dokazov z drugih področij ljudske kulture in načina življenja se je začelo šele po drugi vojni, ko so tedanja etnološka načela počasi prihajala tudi v zavest muzealcev in seveda prvih poklicnih etnologov v muzejih. Pri terenskih akcijah, ki jih je od leta 1948 vodil Slovenski etnografski muzej, študentske ekipe in drugi muzeji, je bilo zbranega mnogo etnološkega gradiva. Zbirateljsko delo je bilo motivirano z naslednjimi najosnovnejšimi cilji: rešiti predmete pred uničenjem, dopolniti obstoječo ali ustvariti novo etnološko zbirko; ob zbirateljskem delu samem se je rojeval še drugi vidik, to je, zanimanje za pokrajinsko ali krajevno tipiko predmetov. Merilo pri zbiranju je bilo domače ljudsko ustvarjanje. Vsi tvarni dokazi o vplivih mest ali drugih dežel na spreminjanje ljudske kulture so bili zbirateljski tabu, čeprav smo se v naši etnološki teoriji (kulturna območja) in praksi (npr. študije o ljudskih običajih in noši) s pomembnostjo teh vplivov strinjali in ta problem razčistili.

Drugo merilo pri zbirateljskem delu je bila starinskost predmetov, ki je bila kaj nejasno pojmovana. Ni se vedelo, kje so njene zgornje meje. Vsak, ki je zbiral, si je ustvarjal o tem bolj ali manj lastna merila. Poudarjanje domače ustvarjalnosti in starinskosti je potisnilo ob stran dokaze o spreminjanju kulture in načina življenja, ki ga je prinašala industrializacija.

Zavarovanje predmetov — spomenikov ljudske kulture je temeljni motiv zbiranja. Višja stopnja tega dela pa je v zvezi s sistematičnimi, študijsko zasnovanimi raziskovalnimi akcijami etnologa — raziskovalca. Pričevalnost predmeta dobi polno vsebino šele v kontekstu s širšimi spoznanji o kulturi in načinu življenja obravnavanega območja.

Ob takem delu se etnologovo zanimanje za predmet poglobi, dobi novo vsebino že ob prvem stiku z njim pa tudi kasneje pri njegovi obdelavi in prezentaciji. Naše zbirke so izraz starejših pojmovanj predmeta etnologije. Po svoji vsebini ne presegajo okvira kmečke kulture. Manjkajo dokazi o večplastnosti nosilcev ljudske kulture — že v vaškem okolju, prav tako tudi dokazi o kulturi in načinu življenja družbenih skupin v neruralnem okolju. Napredek moremo pričakovati šele v okviru študijskih raziskav posameznih družbenih skupin, ki so (npr. razstava Gozdni delavci) in bodo bolj kot zmore to teorija sama, vzbudile zanimanje tudi za predmete. Razstava SEM iz življenja in dela idrijskih rudarjev bo gotovo korak naprej na poti zbliževanja novejši teorije in prakse.

Spreminjanju vrednotenja premičnih etnoloških spomenikov — to je etnoloških predmetov, moremo postaviti ob stran spreminjanje v vrednotenju nepremičnih spomenikov ljudske kulture — to je ljudskega stavbarstva. Po II vojni je bilo etnološko zanimanje usmerjeno le na leseno stavbarsko izročilo, ker je pač veljalo mišljenje, da je lesena hiša najbolj slovenska, na Krasu, kjer takih hiš ni, so bile predmet zanimanja hiše s črnimi kuhinjami in slamnato kritino. Umetnostni zgodovinarji so začeli naglašati estetske, likovne, tudi prostorske kvalitete pri izbiri objektov za spomenik. Spomeniškovarstveno vrednotenje etnoloških stavbnih objektov se je prevesilo v umetnostno zgodovinsko smer. S to smerjo so prišli bolj v veljavo tudi zgodovinski kriteriji pri obravnavi in izbiri spomeniškega objekta; po stilnih elementih je bilo moč spomeniku določiti trdnjše časovne okvire. Funkcionalnost in notranja členitev prostorov je najpomembnejša prvina pri vrednotenju etnološkega spomeniškega objekta, saj je zrcalo stanovanjskih in gospodarskih razmer ljudi, ki jim je stavba pripadala. Ne gradivo, ne likovne značilnosti ne spregovorijo o načinu življenja tako zgovorno kot notranja členitev in funkcija prostorov.

Poleg pokrajinskih značilnosti ljudskega stavbarstva upoštevajo sodobna etnološka načela tudi družbeno komponento pri vrednotenju spomeniških objektov; poleg stanovanjskih zgradb prihajajo po sodobnih etnoloških načelih v spomeniškovarstveno zanimanje tudi gospodarske zgradbe. Nova merila so vsaj v načelu bistveno spremenila obseg in vsebino vrednotenja etnoloških spomenikov, kar je v skladu z razvojem naše etnološke teorije.

V praksi je spomeniškovarstveno zanimanje še vedno usmerjeno na vaško okolje, vendar je treba poudariti, da so v tem okviru že upoštevane družbene komponente v spomeniškovarstvenem obravnavanju ljudskega stavbarstva. Zaščiteni so reprezentativni kmečki in skromni kajžarski domovi. Storjeni so tudi že prvi koraki za ohranjanje etnoloških spomenikov drugih družbenih skupin — tudi v mestnem okolju. (npr. Kurnikova hiša v Tržiču, sitarska hiša v Stražišču). Kljub novim spomeniškovarstvenim načelom, ki poudarjajo pomen ohranjanja spomenikov ljudskega stavbarstva z gospodarsko namembnostjo, so v spomeniškovarstveni praksi le-ti še vedno postavljeni na rob.

Pri ohranjanju spomenikov ljudskega stavbarstva so tri možnosti:

- 1) revitalizacija spomenika s tem, da mu damo drugo funkcijo
- 2) prenos spomenika v muzej
- 3) temeljita dokumentacija spomenika in arhiviranje.

Za ohranjanje zbranih premičnih spomenikov — etnoloških predmetov, je potrebna preparacija in primerno mesto v depozitu. Stanje v naših depozitih pa je nevhvalevredno in daje vtis, da smo na terenu zbrali vzorce brez prave vrednosti. Muzeološka teorija je že na tej stopnji v hudem navzkrižju z muzejsko prakso. Navzkrižja se nadaljujejo pri konservaciji in dokumentaciji predmetov. Prav bi bilo, da bi se komisiji za muzeologijo in dokumentacijo v SED zavzeli za premike na tem področju. Ne bi bilo slabo, če bi v okviru Slovenskega etnološkega društva organizirali seminarje za tehnične delavce, ki se ukvarjajo z etnološkimi zbirkami, pa tudi etnologue. Morali bi se končno dokopati do enotnega dokumentiranja naših zbirk. To bi morali razčistiti, tako kot so se zdaj rešili problemi in je izdelan sistem za dokumentacijo spomenikov ljudskega stavbarstva: nekaj let so spomeniškovarstveni delavci pretresali predlog za dokumentacijo stavbnih spomenikov in ga dopolnjevali, predno je dobil današnjo obliko. Tako bi bilo mogoče konstruktivno dopolniti tudi predlog za muzejsko dokumentacijo, ki je bil že posredovan. Seveda pa bi morala kolo potiskati naprej določena skupina etnologov, ki so pri tem delu doslej največ dosegli. Reševanje te naloge naj bi bilo skupno delo nas vseh, saj smo ob delu z vprašalnici (skupni sestanki s konstruktivnimi kritičnimi pripombami) dokazali, da po tej poti nekam pridemo. Dokumentacija etnoloških zbirk nazaduje za stopnjo vrednotenja, ki je že dosežena s študijsko obdelavo in prezentacijo premičnih spomenikov.

Muzejska oblika predstavitve etnološkega gradiva so razstave. Pri njegovi obdelavi in predstavitvi spet ugotavljamo na dosednji razvojni stopnji različne ravni vrednotenja.

Najpreprostejši način predstavitve je oblikovna ali tipološka govorica predmetov, dopolnjena s funkcionalnimi, pokrajinskimi ali krajevnimi opredelitvami. Z uveljavitvijo zgodovinske metode v etnologiji — tako tudi v muzejski predstavitvi gradiva, smo dobili nekaj zanimivih razstav, ki so opozorile ne le na krajevne, pokrajinske ampak tudi na razvojne oblike posameznih prvin ljudske kulture (npr. razstava o peči, plugu, noši). Na razstavi plugov so bile prikazane vse razvojne oblike ornih naprav od srednjega veka do danes; z namestitvijo prvega stroja (traktorja) v razstavni prostor, so se, čeprav samo simbolično, odprla muzejska vrata tudi etnologiji sodobnosti. Družbena pogojenost za različnost v ljudski kulturi in načinu življenja je bila v dosednji prezentaciji etnološkega gradiva po naših muzejih predstavljena le skromno (razstave: Gozdni in žagarski delavci na južnem Pohorju, Kmečka noša na Slovenskem od konca 19. stol. do danes).

Ob poslušanju tega besedila je gotovo čuti poudarjenje predmeta, spomenika ljudske kulture, malo pa je slišati o načinu življenja, ki bi ga moral izražati predmet. Dejstvo pa je, da so ali so bile naše etnološke raziskave, obdelave in predstavitve uokvirjene v glavnem v odkrivanju prvin ljudske kulture, njihovega razvoja in da je raziskovanje in seveda tudi predstavitev načina življenja glede na kulturne prvine, ki jih obravnavamo, šele na začetku.

Razstava ima pred drugimi oblikami predstavitve etnološkega gradiva prednost, da moremo na njej prikazati predmet v originalu. Njegovo funkcijo in mesto v načinu življenja osvetlimo s slikovnim gradivom, ki ni samo ilustrativnega ampak tudi vsebinskega pomena. Druga vsebinska dopolnitev, ki je primerna za muzejsko predstavitev gradiva, so grafikoni. Preciznejše in vsebinsko poglobljeno vrednotenje razstavljenega gradiva dosežemo z besedili v vodnikih po razstavi. Etnološki film bi moral spremljati vsako etnološko razstavo.

UDK 39:001.8

Marija Makarovič, Ljubljana:

NEPOSREDNO OPAZOVANJE Z UDELEŽBO KOT ENA OD METOD ETNOLOŠKEGA RAZISKOVANJA NA TERENU

Referat „Neposredno opazovanje z udeležbo“ kot ena od metod etnološkega raziskovanja na terenu sega nekoliko čez postavljene okvire tem, ki naj bi se obravnavale na današnjem posvetovanju. Ker pa sem mnenja, da bi raznovrstne etnološke pojave, posebno etnološke monografije posameznih naselij, družbenih skupin, s katerimi skušamo podajati tudi današnji način življenja, ugotavljali precej stvarneje ob upoštevanju omenjene metode, se mi zdi posebej zdaj, ko se vrste starejših etnologov polnijo z mlajšimi, potrebno tudi na tem mestu spregovoriti o njej.

Z referatom nameravam po krajši oceni doslej najsplošnejše uporabljanih raziskovalnih metod predvsem opozoriti na to, da bi bilo potrebno tudi pri naših etnoloških raziskovanjih končno začeti z metodo, ki jo v literaturi na splošno poimenujejo „samostojno opazovanje z udeležbo, klinična metoda, stacionarno delo in monotest metoda“. ¹ Skratka na metodo, ki je drugod po svetu že več let uspešno uporabljajo pisci pomembnih etnoloških in socioloških del — pri nas pa zaenkrat še najintenzivneje rabi sociolog dr. Marija Golob² in vsaj delno tudi podpisana.³

Zbiralci najrazličnejšega etnološkega gradiva in istočasno največkrat tudi raziskovalci uporabljajo različne metode za pridobivanje podatkov na terenu, med katerimi sta najpogostejši intervju in anketiranje, v posameznih primerih pa tudi pošiljanje vprašalnic po pošti različnim naslovljencem. Nedvomno sta intervju in anketiranje za zbiranje faktografskih podatkov in ugotavljanje načina življenja preteklih obdobij ob izrabi obstoječih pisanih in drugih virov edini in najprimernejši metodi dela na terenu. Obe tehniki — vsekakor ju moramo pritegniti tudi pri stacionarni metodi — pa sta, če ju uporabljamo za ugotavljanje dejanskega, današnjega načina življenja v marsičem pomanjkljivi in sicer:

1. ker sta intervju in anketiranje, kot nujna posledica rutinskega dela in časovne omejitve na sistem „veni vidi vici“ minimalno vezana na dejanske stike z ljudmi in opazovanje pričujočega načina življenja. Zakaj že tehnika „prišel slišal zapisal odšel“ sama po sebi ovira sproščenejše stike z ljudmi in tako onemogoča resničnejše spoznavanje celovitosti najrazličnejših pojavov, ki so pri takšni delovni metodi iztrgani iz konteksta vsakdanjega življenja.

2. Anketirani je pri omenjenih metodah tudi največkrat nesproščen, nezavzet in do spraševalca v podobnem razmerju kot do ljudi, ki prihajajo z občine, zavarovalnice, radia in časopisov pa od raznih komisij in jehovcev, ki mu jemljejo za delo predragocen čas „ne prinašajo pa nobenih koristi“. Skratka odnos človeka, ki ostaja kljub bolj ali manj skrbni raziskovalčevi predstavitvi, zakaj ga sprašuje, še vedno neosveščen, kar dokazujejo anketirani največkrat po končanem spraševanju s podobnimi vprašanji: „Zakaj pa sploh to delate, čemu boste to rabili in čemu služijo te marnje“ in si zravne potihoma misli: „Čudak, ali ni škoda časa, da se sploh ukvarja s takšnimi neumnostmi, trati svoj in moj čas, pa še veliko plačo vleče, medtem ko jaz garam in plačujem davke.“

Še tako podroben intervju in anketiranje nam torej ne moreta predočiti dejanskega stanja, utrip vsakdanje življenja v določeni družbeni skupnosti, pa naj gre za raziskovanje celotne, monografske etnološke podobe ali pa za raziskovanje posamičnih etnoloških pojavov.

Konkretnjeje: pri zbiranju gradiva o noši na podlagi intervjuja in ankete sem do potankosti zapisala imena, vrsto blaga, kroj, mere posameznih oblačil itn.; šele po daljšem bivanju pri kmečkih družinah pa sem lahko opazila, da je npr. gospodinja vedno, kadar je prišel v hišo neznan človek ali tudi vaščan, znan po tem, da opazuje kako je kdo oblečen, odvrгла gornji, delu namenjen predpasnik, ali da mati ni dovolila otrokom in odraslim, da bi odšli z neočiščenimi čevlji po vasi, čeprav so se izgovarjali da dežuje. In tako naprej.

Tako pri pojavih materialne kulture. Pri raziskovanju medsebojne pomoči, družinskega življenja, moralnih norm in vrednot, odnosa do dela in medsebojnih odnosov pa sta intervju in anketiranje nedvomno lahko samo sredstvo za pridobivanje okvirnih podatkov, druge podatke, ki govorijo o dejanskih odnosih med vaščani, s sosedi, v družini itn. pa lahko ugotavljamo le na podlagi stacionarnega dela. Če raziskujemo drugače, lahko govorimo o raziskovalnem torzu.

Določneje: če sprašujemo npr. o odnosih med vaščani, s sosedi, v družini, bodo anketirani na splošno praviloma odgovarjali, da so dobri, po več dneh bivanja v naselju, pa se velikokrat prepričamo prav o nasprotnem, o navidezno dobrih odnosih. Ali: naj bo opis šeg povezanih s smrtjo še tako podroben, nam edinole opazovanje lahko odkrije vrsto odnosov, ki se odvijajo pri varovanju umrlega: kar pomeni enim samo tradicionalno in konformistično dolžnost, drugim način, da pridejo do pijače, ki jo domači ponujajo ob takšni priliki, tretjim predvsem opazovanje, kako se zadržijo domači, koliko časa je kdo pomolil pri umrlem, ali je prišel kropit sosed, s katerim sta bila v jezi itd.

Kar se tiče pošiljanja vprašalnic po pošti bolj ali manj ustreznim respondentom, se sicer strinjam, da je to pri nenehnem pomanjkanju denarja in tudi strokovnjakov, najcenejše in predvsem najmanj naporno za pridobivanje najrazličnejših podatkov na eni strani, po drugi pa je lahko nadvse nezanesljivo, saj je le malokrat dosežena raven respondentov, ki naj bi bili — citiram — visoko selekcionirani in zelo zainteresirani za problem.

Pri pretehtavanju metode „opazovanje z udeležbo“ — Milenko Filipović jo ocenjuje kot „edini metodično ustrezen način proučevanja celotnega ljudskega življenja“⁵ — puščam ob strani izčrpno literaturo, kjer so navedene prednosti omenjene metode⁶ in opozarjam le na nekaj lastnih, vendarle bistvenih, spoznanj in docela tehničnih napotkov v prid stacionarne metode, ki so se rojevali ob delu samem.

Kot dolgoletna zbiralka etnološkega gradiva in vsaj delno tudi raziskovalka nekaterih etnoloških pojavov sem seznanjena z obema načinoma zbiranja, tako z intervjujem kot z anketiranjem. Deloma v času zbiranja gradiva za Narodopisno podobo Mengša in okolice, predvsem pa ob zbiranju podatkov za temo: Medsebojna pomoč na vasi v različnih slovenskih vaseh, pa sem obe tehniki dela, intervjuvanje in anketiranje združila z metodo opazovanja z udeležbo.

Kakšna stacionarna metoda in v čem je njena vrednost?

1. raziskovalec biva v času raziskovanja v naselju, ki ga raziskuje, najprimerneje je, če se nastani pri aktivnem in populacijsko ustrezno zasedenem gospodinjstvu

2. ves čas bivanja v naselju navezuje čim bolj sproščene odnose z družino kjer biva, s sosedi in z ostalimi vaščani, skratka se skuša čimbolj vključiti v skupnost, ki jo raziskuje.

3. del raziskovalnega časa po potrebi porabi za pomoč pri raznih tekočih kmečkih delih, sodeluje pri raznih šegah in tudi tako navezuje pristnejše stike z vaščani

4. vodi dnevnik opazovanj

5. vodi v raziskovalnem cilju usmerjene intervjuje in izpolnjuje ustrezne ankete

6. proti koncu svojega dela vsaj v grobem strne svoja opazovanja in ugotovitve in že na terenu ali pa kasneje, ko izdela študijo, pošlje delo v pregled ljudem, ki se mu zdijo primerni za razumevanje spisa in so se tudi v času raziskovanja izkazali kot dobri sodelavci

Vsekakor terja stacionarna delovna udeležba večjih psihičnih in fizičnih naporov,⁷ tudi bivanje med ljudmi, ko se je treba prilagajati ustreznemu delovnemu ritmu in sploh življenjskemu ritmu naselja, ne govori komfortu v prid. Vendar nam že navedene ilustracije o nekaterih podatkih, ki jih lahko dobimo samo z neposrednim opazovanjem, obenem pa dokumentiranje najrazličnejših situacij, ki bi jih sicer ne imeli priložnost fotografirati in situ (npr. zgodnje jutranje naprošanje in dogovarjanje o medsebojni pomoči, vsakodnevno izposojanje najrazličnejših potrebščin, pomoč v sili itn.) prinašajo vrsto podatkov, do katerih se najbrže ne bi dokopali nikoli.

Razlog, zakaj pri nas še vedno prevladujeta anketiranje in intervju, citiram po Slavku Kremenšku „naj bi ne bilo pomanjkanje sredstev, temveč zastarela naziranja“⁸ in predvsem komoditeta. Tako se nam sicer zdi za vrsto tujih raziskovalcev, predvsem raziskovalcev primitivnih plemen, povsem razumljivo, da so svoja dela napisali tako, da so živeli ponavadi v precej težkih podnebnih in sploh življenjskih razmerah med domačini. Za etnologa, ki naj bi tako v svojem 30 do 35-letnem delovanju obdelal vsaj eno naselje, pa se nam tudi zdi razumljivo, da hodi na nekajdnevne skoke k raziskovani skupini iz Ljubljane, iz bližnje gostilne ali hotela, kamor se vsako popoldne ali vsak večer vrača, in tako zamuja najbistvenejše — ne sledi dejanskemu utripu naselja, načinu življenja ljudi. In kaj prinašajo takšna raziskovanja: sicer kopico podatkov, ki se kar iskrijo od natančnosti in jih potem pisec bolj ali manj spretno in neprizadeto potakne v shemo pisanja — dejanskega stanja pa nam ne prikažejo. Saj anketa in intervju dajeta le vsebinski okvir, opazovanje z udeležbo pa tudi vsebinsko globino.

Naj končam z besedami sociologa dr. Matije Goloba, ki pravi v zvezi z raziskovanjem kooperativnih odnosov na vasi stacionarni metodi dela v prid. „Saj le po tako zastavljenem pristopu lahko ugotavljamo dejansko stanje, napredek, zaostajanje, pretvarjanje in opuščanje ter intenzivnost najrazličnejših pojavov in odnosov v raziskovani skupnosti, skratka jih obravnavamo kot kompleksen pojav, ki bi ga bilo sicer nemogoče zajeti v celoti.“⁹

OPOMBE

- 1) Primerjaj dela: Viljem Gud — Pol Het, *Metodi socijalnog istraživanja*, Beograd 1966 — Carter V. Good — Douglas E. Scates, *Metode istraživanja u pedagogiji, psihologiji i sociologiji* — Matija Golob, *Neposredno opazovanje z udeležbo* (v družboslovju podeželja), Teorija in praksa 5, 1972
- 2) Matija Golob, o.c., str. 822 ss
- 3) Marija Makarovič, *Medsebojna pomoč na vasi* (kot etnološki problem), I, II, III, 1973, 1974, 1976. Rokopis oddan Raziskovalni skupnosti Slovenije, ki je tudi sofinancirala raziskovanja.
- 4) Viljem Het — Pol Het, o.c., str. 173
- 5) Milenko S. Filipovič, *Takovo, Naselje i poreklo stanovništva*, knj. 37, Beograd 1960, str. 2
- 6) Glej opombo 1 in Slavko Kremenšek, *Etnološka topografija slovenskega etičnega ozemlja*. Uvod (k vprašalnicam).
- 7) Matija Golob, o.c., str. 823 — 824
- 8) Slavko Kremenšek, o.c., str. 20
- 9) Matija Golob, *Kooperativni odnosi na vasi*, Ljubljana 1976, str. 62

UDK 778.534:39

Naško Križnar, Nova Gorica:

POT DO ETNOLOŠKEGA FILMA

Ob 20-letnici prvega filmskega zapisa v proizvodnji slovenske etnološke institucije

1

Film kot dokumentacijsko sredstvo in pedagoški pripomoček še ni udomačen v slovenskih muzejih in v njihovih etnoloških oddelkih, zato prvi del referata na splošno poroča o stanju etnološkega filma v slovenskih etnoloških ustanovah.

Inštitut za slovensko narodopisje pri SAZU v Ljubljani (Sekcija za šege in igre) je prva etnološka ustanova v Sloveniji, ki je uporabljala film. Od leta 1956 do danes naštejemo v njeni filmoteki 15 filmografskih enot. Filmoteka Glasbeno narodopisne sekcije ISN (bivši Glasbeno narodopisni inštitut) hrani 33 filmografskih enot (prvi film je bil posnet leta 1966) in je s tem na prvem mestu. Pedagoško znanstvena enota za etnologijo na Filozofski fakulteti v Ljubljani hrani 6 filmskih zapisov, prvi je iz leta 1966. Goriški muzej iz Nove Gorice in Belokranjski muzej iz Metlike sta med slovenskimi muzeji edina producenta etnoloških filmov. Prvi hrani 15, drugi pa od leta 1964 do danes 2 filmska zapisa. Skupno torej naštejemo 71 filmografskih enot, ki so jih izdelale in jih hranijo omenjene etnološke ustanove. Pregledno časovno in številčno podobo nam kaže tabela 1. Kratice pomenijo naslednje:

GNS — Glasbeno narodopisna sekcija Inštituta za slov. narodop. pri SAZU

SŠI — Sekcija za šege in igre ISN pri SAZU

PZE — Pedagoško znanstvena enota za etnologijo na Filozofski fakulteti

GM — Goriški muzej, Nova Gorica

BM — Belokranjski muzej, Metlika

Isto pomenijo te kratice seveda tudi na Tabelah 2 in 3!

Ne da bi navajali natančne podatke o posameznih filmografskih enotah, si oglejmo tematski prerez dane filmske proizvodnje. Prikazuje nam ga tabela 2, ki je urejena po geslih etnološke bibliografije.

Prevladujejo letne šege X B12 (30 enot), daleč na drugem mestu so plesi XVII C(9 enot), vse ostale filmografske enote so enakomerno razdrobljene med 21 drugih tematskih gesel.

	GNS	SŠI	PZE	GM	BM	skupaj
1956		3				3
1957		2				2
1958		3				3
1959						
1960						
1961	2					2
1962	2	1				3
1963	6					6
1964	5				1	6
1965						
1966	1		1			2
1967	3	1			1	5
1968	4					4
1969	3	3	2			8
1970	2		3			5
1971	1					1
1972	1			1		2
1973	1			5		6
1974		1		5		6
1975	1					1
1976				4		4
?	1	1				2
skupaj	33	15	6	15	2	71

geslo	GNS	SŠI	PZE	GM	BM	skupaj
IB	1		1			2
IB1	2					2
IB2	1					1
III C3					1	1
VI B1				1		1
VI B3				1		1
VI B4	1					1
VI B5			1			1
VI C1			1			1
VI D1				1		1
VI D5				2		2
VI D6				1		1
VI G			1			1
VI H		1				1
X	2					2
X B3	2	1				3
X B8	2					2
X B12	9	10	2	8	1	30
XVII A	3					3
XVII B	2					2
XVII C	8	1				9
XVIII C		1				1
XIX		1		1		2

Blumarski tek. Iz filma „Pust v Črnem vrhu“, 1976, Goriški muzej

Koncentracijo filmografskih enot ob dveh omejenih geslih si razlagamo z usmerjeno filmsko proizvodnjo dveh največjih producentov med strokovnimi ustanovami, to sta GNS in SŠI pri ISN. Ob tem seveda ostajajo številna tematska področja nepokrita. Od preko 100 mogočih filmografskih gesel jih filmska proizvodnja slovenskih etnoloških ustanov neenakomerno pokriva 23.

V pričujočem pregledu nas utegne zanimati še oblikovno tehnična plat obravnavane filmske proizvodnje. Vseh 71 filmografskih enot razdelimo v dve večji skupini glede na filmsko oblikovno dodelanost, ali v pet podskupin, ki jih lahko imenujemo tudi pet (5) temeljnih tipov dosedanjega znanstvenega etnološkega filma v Sloveniji.

V prvo skupino sodijo tisti filmi, ki enako kot znanstveniku, govorijo tudi širšemu krogu gledalcev. Ti filmi so pomemben dokument in hkrati prevod znanstvenih opažanj v filmski medij. Sem štejemo urejene, korektno zmontirane neme ali zvočne filme, ki jih v vsakem trenutku lahko predvajamo tudi laičnim gledalcem. Uporabljajo se za sporočanje o

znanstvenih dogajanjih in njihovo popularizacijo. V tabeli 3 najdemo filme omenjene kvalitete v prvi tipološki podskupini (zvočni film, načrtno posnet, zmontiran in opremljen z besedilom in drugimi zvoki) in v drugi podskupini (Nemi film, načrtno posnet in zmontiran).

Drugo kvalitetno skupino obravnavane filmske proizvodnje sestavljajo dokumentarni filmski zapisi, grobo gradivo, registriranje posameznih kulturnih sestavin (npr. plesa). Ti filmi so shranjeni brez montažne intervencije ali celo v fazi negativa. V tabeli 3 jih najdemo v tretji tipološki podskupini (Dokumentarni posnetki, ki tudi brez montažne intervencije zaokroženo prikazujejo odlomke ljudske kulture), v četrti podskupini (Nezmontirani filmski zapisi, fragmentarno gradivo) in v peti tipološki podskupini (Filmski material v fazi negativa).

Tako kot po oblikovni, so obravnavani filmi različni tudi po tehnični plati. Zastopani so vsi trije znani amaterski formati: 16 mm, normal 8 mm in super 8 mm filmski trak. Najširši format imamo v izvedbi negativ — pozitiv in v izvedbi obračilnega filma. Prevladujejo z veliko večino barvni filmi.

Tabela 3 nam poleg tipološke razvrstitve prikazuje tudi metražo posameznih tipov etnološkega filma in skupno metražo po filmskih formatih. Tako danes vse strokovne ustanove hranijo v svojih filmotekah 860 m 16 mm filma, 1890 m N8 mm in 385 m S8 mm filma.

	GNS 16 mm	N8 mm	SŠI 16 mm	N8 mm	PZE N8 mm	GM N8 mm	S8 mm	BM N8 mm	skupno število in metraža	
1 Zvočni film, načrtno posnet, zmontiran in opremljen z besedilom in drugimi zvoki	—	6 enot 415 m	—	—	—	—	1 enota 60 m	—	7 enot 16 mm — N8 mm 415 m S8 mm 60 m	
2 Nemi film, načrtno posnet in zmontiran	—	5 enot 308 m	—	2 enoti 105 m	3 enote 105 m	6 enot 165 m	4 enote 145 m	2 enoti 240 m	22 enot 16 mm — N8 mm 893 m S8 mm 145 m	
3 Dokumentarni posnetki, ki tudi brez montažne inter- vencije zaklju- čeno prikazujejo odlomke ljudske kulture	2 enoti 60 m	10 enot 195 m	1 enota 30 m	1 enota 30 m	3 enote 120 m	—	2 enoti 90 m	—	19 enot 16 mm 90 m N8 mm 345 m S8 mm 90 m	
4 Nezmontirani za- pisi, fragmen- tarno filmsko gradivo	3 enote 135 m	7 enot 192 m	2 enoti 150 m	2 enoti 45 m	—	—	2 enoti 90 m	—	16 enot 16 mm 285 m N8 mm 237 m S8 mm 90 m	
5 Filmski material v fazi negativa	—	—	7 enot 485 m	—	—	—	—	—	7 enot 16 mm 485 m N8 mm — S8 mm —	
	5 enot 195 m	28 enot 1110 m	10 enot 665 m	5 enot 180 m	6 enot 195 m	6 enot 165 m	9 enot 385 m	2 enoti 240 m	71 enot 16 mm 860 m N8 mm 1890 m S8 mm 385 m	

Iz podanega pregleda vidimo, da se v dvajsetletnem obdobju (1956–1976) filmska kamera na splošno ni udomačila v rokah etnologov kot instrument, enakovreden magnetofonu, fotoaparatu, pisalnemu stroju in risalnemu priboru. Nobeno etnološko delo v svojem znanstvenem aparatu ne omenja filmskega posnetka v pričevalne namene. Kljub temu pa enainsedemdeset filmografskih enot s petimi izoblikovanimi tipi etnološkega filma predstavlja temelj vsakemu nadaljnjemu razmišljanju o poti, po kateri naj krene razvoj strokovnega etnološkega filma v Sloveniji. Oglejmo si najprej alternative, ki jih ponuja dvajsetletna proizvodnja. Višek le-te so gotovo zvočni filmi GNS iz obdobja 1962 – 1964. Kljub temu, da kombinacija slike, glasbe in besede v komplicirani zvočni tehniki s pridruženim magnetofonskim trakom danes ni več najsodobnejša tehnična rešitev, vidimo v teh filmih dragoceno pričo o ljudskem kulturnem dogajanju in pomemben dokaz o vsestranskih možnostih filma pri etnoloških raziskavah. Zvočni filmski posnetek, ki ga danes omogoča nova 8 mm filmska tehnika, je tista pot znanstvenega etnol. filma, ki se lahko najbolj približa Vodilom za etnol. filmsko dokumentacijo, kot jih je v 11 točkah izdelal Institut für den Wissenschaftlichen Film v Göttingenu. (Op.: prevod Vodil hrani ISN v Ljubljani, prevedel in posredoval jih je dr. Niko Kuret).

Prvi poskus uporabe sinhronnega slikovno-zvočnega filmskega zapisa je letošnji film Goriškega muzeja. (Op.: prvotni koncept referata je imel v zadnji točki načrtovano predvajanje tega filma in prikaz zvočne 8 mm filmske tehnike).

Tudi nemi film ima ob zvočnem svoj pomen. Če zvočni film uporabljamo predvsem pri registriranju šeg, plesa, petja in glasbe, nemi film ohranja prikaz tehnik, gospodarstva, arhitekture. Uspešnost nemega in zvočnega zapisa pa ni nikdar odvisna samo od razvitosti snemalne tehnike, ampak predvsem od koncepta snemanja, to je, od načina prenosa strokovne v filmsko misel. Slabost dvajsetletne filmske proizvodnje je v tem, da je to izvedeno v devetindvajsetih od enainsedemdeset filmov. Druge filmografske enote so več ali manj grobo dokumentarno gradivo, ki ohranja fragmente ljudske kulture. Del tega gradiva (večina 16 mm traku) pa je shranjen celo v nepregledni fazi negativa.

Po pregledu proizvodnje dvajsetletnega obdobja nedvomno lahko ugotovimo, da Slovenci nismo brez strokovnega etnološkega filma. Njegovi temelji so postavljeni s poskusi vključevanja filma v strokovno delo etnoloških ustanov. Fiziognomijo tega filma je določala potreba in tematska usmeritev posameznih etnoloških ustanov, ki je narekovala tudi določene tehnično- oblikovne filmske rešitve. Zato lahko pravzaprav govorimo o več vrstah etnološkega filma, glede na ustanovo, ki ga je oblikovala.

Kaj pa nam izraz „etnološki film“ pomeni v perspektivi?

V vsebinskem pogledu moramo skrbeti za sistematično pokrivanje tematskih belih lis. Dobra strokovna povezanost se mora odražati na oblikovno filmskem področju s tem, da preidemo od registriranja posameznih kulturnih prvin k monografskim prikazom vseh za filmski medij dostopnih poglavij ljudske kulture. Filmsko „Narodopisje“ ni nemogoč cilj. Pomemben delež pri organiziranju slovenskega etnol. filma pa naj bi bila skrb za efektivno filmsko tehniko, ki je ob koncu dvajsetletnega obdobja odprla strokovnemu etnol. filmu nove perspektive.

Drežniška pustna maska. Iz filma „Pust v Drežnici“, 1976, Goriški muzej

DRUŠTVENE NOVICE

PRVA REDNA LETNA SKUPŠČINA SLOVENSKEGA ETNOLOŠKEGA DRUŠTVA V MARIBORU 24.6.1976.

Skupščina je potekala v dvorani Pokrajinskega muzeja po popoldanskem posvetovanju. V delovno predsedstvo so bili izvoljeni dr. Anton Cevc, dr. Marija Makarovič in Marko Terseglav. Za zapisnikarja je bila Sinja Zemljič — Golob, za overovatelja zapisnika sta bila Mirko Ramovš in Zmago Šmitek.

Predsednica Duša Krnel — Umek je podala poročilo o delu društva, ki je potekalo v skupinah, kot so bile vstavljene po njegovi ustanovitvi oktobra 1975. leta.

Uredniški odbor je pričel z rednim izdajanjem društvenega glasila, ki je dobilo novo obliko in vsebino. Glasnik je bil v kulturni javnosti ugodno sprejet, veliko spodbudnih ocen pa je dobil odbor tudi iz tujine. Odbor si je prizadeval premagati številne finančne in tehnične ovire. Da bi finančno krizo le prebrodil, skuša zbirati finančna sredstva s pomočjo oglasov. Posebna zahvala velja anonimnemu darovalcu, ki je prispeval 1.000 din, kar so člani sprejeli z aplavzom. Stroški tiskanja so sorazmerno nizki, kar je zasluga uredniškega odbora, ki številna pripravljala dela za vsako številko opravi sam. S tem se vključuje tudi v stabilizacijska prizadevanja. Za posvetovanje je bilo pripravljeno gradivo za novo številko, ki pa zaradi okvar v tiskarni ni izšla. Uredniški odbor Glasnika in izvršni odbor društva vabita vse slovenske etnologe, da čim aktivneje sodelujejo na straneh svojega tekočega glasila.

Skupina za dokumentacijo redno izdaja bilten novih knjig treh osrednjih ljubljanskih etnoloških ustanov. Izdelala je predlog geselnika za dokumentacijo tuje periodike, ki so ga obravnavali člani na društvenem sestanku. Nadaljnja usoda in vzroki, da se delo pri dokumentaciji ni premaknilo z mrtve točke, je znana iz prve številke letošnjega Glasnika. Kljub zastojem mora ostati načrtno spremljanje tuje periodike med prvimi nalogami naše stroke.

Člani društva so aktivno sodelovali pri sestavljanju vprašalnic za Etnološko topografijo slovenskega etničnega ozemlja. Izšlo je pet do dvanajst zvezkov, šesti je v tisku. Večina vprašalnic za druge zvezke je pripravljena, vendar bodo šle v tisk lahko šele, ko bodo izpolnili svoje obveznosti vsi sodelavci. Nadaljevanje dela v okviru tega projekta bodo posamezne študije naselij po vsej Sloveniji. Trem nalogam, ki že tečejo, bi se morale pridružiti na podlagi načrtnih izbire krajev, še druge, ki naj bi vključevale čimveč strokovnjakov z različnih področij etnologije.

Strokovno predavanje dr. Ivana Sedeja in diskusija o muzejih na prostem sta pokazali, da je potrebno na tem področju še marsikaj rešiti, še zlasti, ker se srečuje s konservatorskim delom vedno več mladih etnologov. Nekaj članov se je udeležilo otvoritve razstave iz zbirke etnološkega oddelka Pokrajinskega muzeja v Celju. Spremljanju dela etnologov v muzejskih ustanovah in problemu spomeniškega varstva bi se morali člani, zlasti pa skupina, ki je za to predvidena, še posebno posvečati.

V okviru društva in komisije za etnologijo področne raziskovalne skupnosti za humanistične in zgodovinske vede je potekala ocena raziskovalnih nalog in srednjeročnega programa dela ISN SAZU. Društvo je s sodelovanjem Inštituta za slovensko narodopisje pripravilo začetni sestanek za Slovensko enciklopedijo.

O kadrovskih problemih je društvo seznanjeno na podlagi odgovorov, ki jih je dobil Glasnik ob zbiranju poročil o etnološkem delu v Sloveniji. Še vedno je nezasedenih več delovnih mest, za nekatera pa se odpirajo možnosti v prihodnje. Kandidat je bil usmerjen na dolgo nezasedeno mesto v Mariboru. Skrb za načrtno spremljanje tega problema in usmerjanje na ustrezna delovna mesta mora ostati še naprej naša stalna naloga. Razen tega bi morali še poglobiti sodelovanje pri vzgoji kadrov med Pedagoško znanstveno enoto za etnologijo FF in strokovnimi kolegi v ustanovah.

Obveščanje javnosti o dogajanjih v stroki je bilo dokaj dobro, s čimer bo treba nadaljevati. Manj je bilo narejenega na področju skupnega dela jugoslovanskih etnologov.

Članstvo v društvu je naraslo na 62. Konec leta 1975 je prejel dr. Boris Kuhar, ravnatelj Slovenskega etnografskega muzeja v Ljubljani Valvasorjevo nagrado. Dr. Niko Kuret, znanstveni svetnik ISN je praznoval 70. letnico. Obema so bile izrečene čestitke in želja za nove delovne uspehe.

Z enominutnim molkom so navzoči počastili spomin umrlega Draga Predana, dolgoletnega vodjo celjske narodopisne skupine, ki je delovala v okviru Slovenskega etnografskega društva.

Blagajnik Mirko Ramovš je podal poročilo o finančnem stanju društva.

Dohodki: Prenos sredstev Slovenskega etnografskega društva 3.147.65 din. Podružnice EDJ za Slovenijo 4.554.27, dotacija RSS za Glasnik 3.570.00, naročnina in prostovoljni prispevki za Glasnik 2.496.30, prodani zborniki 1.834.80, skupaj 15.603.02 din.

Izdatki: pisarniški material 466.35, poštni stroški 949.50, a conto za tiskanje Glasnika 3.000,00, skupaj 4.415.85 din.

Stanje na žiro računu 9.397.87, gotovina v blagajni 1.789.30 din.

Sledila je diskusija o predlogu programa za delo v naslednjem letu. Navzoči so bili mnenja, da je vsakoletno posvetovanje koristno, vendar naj bi se ga udeležili tudi etnologi iz muzejskih in spomeniško varstvenih ustanov, ki so bili letos skoraj brez izjeme odsotni. Za kraj posvetovanja so bile predlagane Brežice, kot okvirna naslova tem pa prikaz raziskovalnega dela etnologov v muzejih in delo etnologa v spomeniškem varstvu. Program dela v letu 1976/77 obsega naslednje:

Organizacija kongresa Zveze folkloristov Jugoslavije.

Organizacija letnega posvetovanja slovenskih etnologov.

Pospeševanje dela za Etnološko topografijo slovenskega etničnega ozemlja.

Skrb za redno izhajanje društvenega glasila ob večji podpori vseh članov.

Uveljavitev dokumentacije za tujo periodiko.

Uveljavitev obvezne predstavitve raziskovalnih nalog, ki jih finansira RSS, pred najširšo strokovno javnostjo.

Prizadevanje za izdelavo enotnih kriterijev v etnološki problematiki spomeniškega varstva.

Podpora načrtnemu in skupnemu delu jugoslovanskih etnologov za preučevanje sodobnosti.

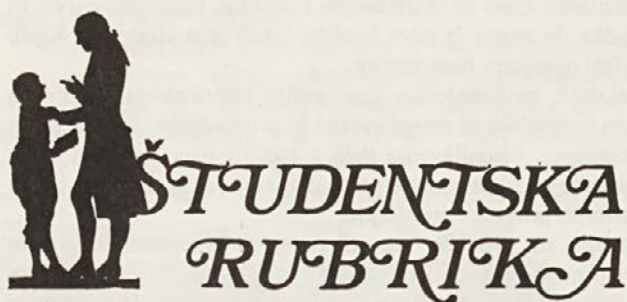
Po sprejetju programa dela, je skupščina potrdila vse vpisane v društvo za člane, nadalje je potrdila in izvolila še naslednje delegate in člane: delegati v skupščini Zveze etnoloških društev Jugoslavije so Janez Bogataj, Slavko Kremenšek, Naško Križnar, Duša Krnel — Umek, Sinja Zemljič — Golob. V Koordinacijskem odboru zveze sta predsednica in tajnica.

V redakcijskem odboru je dr. Pavla Štrukelj, v komisiji za film Naško Križnar, v komisiji za uvedbo etnologije v šole Tanja Tomažič. Delegati za Zvezo društev folkloristov so: dr. Zmaga Kumer, Mirko Ramovš, Marija Stanonik in Marko Terseglav.

Nadzorni odbor sestavljajo: Majda Čeh, dr. Zmaga Kumer in dr. Milko Matičetov. Častno razsodišče sestavljajo: Ljudmila Bras, dr. Niko Kuret in dr. Marija Makarovič.

Skupščina je sprejela še predloge, da je društvena članarina za člane 50 din, za študente 25 din, celoletna naročnina za Glasnik 40 din in da se ustanovi fond za Glasnik.

Duša Krnel—Umek

POROČILO O REDNI LETNI SKUPŠČINI V MARIBORU OD 24. — 25. JUNIJA 1976

Za srečanje v Mariboru je bilo prijavljenih devet referatov, od katerih je bilo prebranih le sedem. Naslovi in povzetki referatov so bili objavljeni v junijski številki Glasnika.

Za kvaliteto naslednjih skupščin bo nujno ločiti program na poročila in referate. Za oboje bi morali določiti število strani in s tem njihovo trajanje. S tem bi dosegli, da bi jim udeleženci zbrano sledili in se nato aktivno udeležili diskusije.

Pokazalo se je, kako nujno je pripraviti za vsako tako srečanje celoten program s povzetki referatov in poročil vnaprej in ga razdeliti udeležencem.

Bistvo takih srečanj so diskusije in medsebojno spoznavanje ljudi, ki se ukvarjajo z določeno tematiko.

Na popoldanskem srečanju, ki ga je vodil T. Cevc, je bilo domenjeno, da se teme določijo za vsako leto vnaprej. Tako bi bilo mogoče razdeliti celoten program na več sekcij po tematikah, ki bi jih vodili strokovnjaki z določenega področja.

Za redke študente je bilo to srečanje bolj informativnega značaja, zato bi bilo resnično vredno upoštevati omenjene predloge, da bi lahko aktivneje sodelovali.

Kot mik in poudarek celotnemu srečanju bi lahko povabili za vnaprej določeno temo, znanega strokovnjaka s prav tistega področja.

Branka Berce (abs).

Nataša Pečenko — Erker (3. l.)

prispevki informatorjev

ZAČETKI NASELJA GALJEVICA

(Nadaljevanje iz Glasnika SED 16/1976, št. 2)

MENTALITETA PREBIVALCEV

Že v samem pričetku je bila struktura prebivalstva precej raznolična. Vendar so bili ljudje, z malimi izjemami, dobri in ustrežljivi. Ne bom naštevala majhnih ali večjih napak v karakterjih posameznikov, ker je bila splošna solidarnost tako spontana, da take napake popolnoma izgube svojo važnost. Sosed je rad, in ne da bi pričakoval kakršnokoli plačilo, pomagal kjerkoli. Avtomatsko se je pomoč vračala sosedu brez nadaljnjih in naknadnih prošenj. Omenjam večino in ne tisto manjšino, ki ni koristila nikomur, še samim sebi ne.

Vsak sosed se je zanimal za počutje drugega, težko je bilo ostati neprizadet če se je komu zgodila nesreča ali pa v svojem zasebnem življenju ni bil srečen. Malo je bilo tistih, ki so živeli svoje življenje v lastnih mejah. Bili pa so prepuščeni samim sebi, kadar bi jim sosedska pomoč bila še kako potrebna. Seveda ni ostalo brez sporov, ki pa niso presegli meja toliko, da bi se tak spor iz kakršnihkoli razlogov sprevrgel v sovraštvo.

Morda nas je združevala gostota, morda enaki razlogi, da smo se znašli na istem terenu pod podobnimi pogoji, morda pa se mi le zdi, da so bili ljudje v tistih časih boljši. O tem ne bom sodila, saj sem takrat komaj odraščala v dekle, ki je imelo svoje lastne probleme in lasten pogled na svet in v bodočnost. Trdno pa sem prepričana, da se je karakter ljudi pričel spreminjati, ko je bila druga generacija že na poti k lastnemu individualnemu življenju.

Odraščajoča mladina ni imela preveč izbire za kulturno udejstvovanje. Tu je imel veliko vlogo Salezijarski zavod, ki je vodil oz. imel neke vrste internat za „notranje“ gojence. Kleriki so jih spremljali vsak dan v mestne šole vseh vrst in prav tako tudi po končani šoli. Bili so tudi zunanji gojenci (vsi le moškega spola), katerim so nudili vse vrste iger in športa do nogometa. Na Rakovniku so imeli vse vrste delavnic: krojaške, čevljarke, mizarске umetniške, (sami so si opremljali cerkev z izdelki domačih delavnic), bili so pravi mojstri. Še danes se spominjam imenitnih čevljev, ki so mi jih izdelali v njihovi čevljarški delavnici. Toda v krojačnico so smeli le moški. Velika večina moške mladine je tam našla vsaj enega izmed športov, ki ga je privlačil. Moram priznati, da so fantje našli na Rakovniku marsikaj koristnega, tako kulturnega kot zabavnega. Redki so bili, ki so se potepali, in tudi sicer niso bili dostopni za koristno dejavnost.

Dekleta pa smo telovadila pri „Sokolu“, nekaj pa se nas je odločilo tudi za cerkveno petje. Nihče ni imel nobenih obveznosti, šli smo tja, kjer je bilo za nas lepo in koristno. Aktivno smo se udeleževali sokolskih zletov in nastopov, hodili na procesije, pasli firbce na Rakovniku ob raznih cerkvenih praznikih in z njimi povezanih romanj, mamljivih „štantov“ in cedili sline nad dobrotami, ki so jih nudili kramarji. Po Galjevici so hodili razni krošnjari in ponujali svoje blago, sladolarji so v ličnih vozičkih vozili dišeči sladole. Čeprav je bil precej cenen, ga vedno nismo bili deležni. Pomarančo sem videla le enkrat na leto in sicer ob Veliki noči. Za nas je bilo to sadje pravo razkošje in hranila sem jo toliko časa, da je že skoraj razpadala. Nismo bili revna družina, toda ena plača za sedemčlansko družino pač ni dovoljevala vsega, kar smo si otroci želeli, če smo hoteli biti preskrbljeni z najnujnejšim. Vendar pa smo bili neskončno hvaležni za vse, kar smo dobili, pa čeprav je bilo še tako skromno. Naše matere so delale prave čudeže s tisto malo denarja in praznike smo veliko bolj občutili, kot danes. Imeli smo res zlato mammo. In takih je bilo na Galjevici veliko. Naučili smo se odgovadati marsičemu, kar nam je v poznejšem življenju zelo koristilo. Ker sem bila dober risar, sem v šoli risala sošolkam šolske risbe v zamenjavo za njihov dišeč bel kruh in debelo rdeče jabolko. Kljub vsemu pa smo znali biti veseli in razigrani veliko bolj, kot današnja mladina. Imela sem dom, brate in sestre ter mammo, ki nas je znala povezovati. Pomagali smo onemoglim na Galjevici in v srcu nam je ostala zavest, da smo storili nekaj nadvse lepega.

Če je umrl Galjevičan, smo družno zbirali denar za prizadeto družino, da smo ji olajšali začetne težave. Ni bilo veliko, a kar je bilo zbrano, je imelo pečat prave solidarnosti in sožalja. To zbiranje je postalo galjeviški zakon in nihče ni izostal, pa če je bil še tako reven.

Poletni večeri so pozvali ob najrazličnejših glasovih. Gospodinjje so se pogovarjale o svojih skrbih ali kričale na otroke, dobrohotno opravljale, se jezile pri vodovodih, ker je nekdo pustil za seboj raztreseno solato, ki se je ob pranju izmuznila iz sklede, ali pa je pustil teči vodo iz pipe v prazno, da se je nabirala itd. S travnikov in vrtov se je razlegalo čričkovo petje in nikomur se ni mudilo v posteljo. Odraščajoča dekleta smo prepevale in sanjale o lepi prihodnosti. Galjevica pa je neopazno spreminjala svojo podobo bodisi v ljudeh, bodisi ob spremembah pri hišah. Umirali so eden za drugim prvi prebivalci in pionirji pri snovanju naselja, mladi pa smo počasi snovali in sanjari o lastnem življenju. Vse, kar je tedaj motilo pri starejši generaciji, smo želeli spremeniti, mnenja so se pričela razhajati, ljudje so se ob bližajoči se vojni nevarnosti pričeli odtujevati eden od drugega. Na Galjevico so prihajali novi ljudje, zginjati je pričela prijaznost in solidarnost, ker je pričelo zginjati tudi zaupanje. Tik pred izbruhom poslednje strahotne vojne je Galjevica izgubila svojo specifično podobo tako na zunaj kot v ljudeh.

VOJNA. Večina mladih je že osnovala svoje družine drugje in na Rakovniku se je pričelo dogajati nekaj čudnega. V mnogo družinah se je vrnilo dvojno mišljenje, družine so se razcepljale v dva tabora. Naši mladi in poštene fantje so v veliko primerih postali žrtve tistih, katerim so brezmejno zaupali. Tedaj nisem več živela na Galjevici in znano mi je le to, kar so mi pozneje pripovedovali znanzi. Ljudje so postali nezaupljivi, bali so se eden drugega, bali so se izdajstev, nihče ni vedel, v katerem taboru je drugi. Izdajal jih je standard, ki se je nekaterim neverjetno dvignil, medtem ko so drugi neusmiljeno stradali. Čas je prinesel med znance jasno sliko vsakega posameznika. Nekateri so se udingali okupatorju za hrano, drugi iz prepričanja. Po Barju so se godile strahotne reči, saj so se ljudje med seboj še predobro poznali. In vendar je bilo število upornih veliko. O tem pričajo zgodovinski podatki dovolj zgovorno.

Minila je strahota vojne, minila pa je tudi spontana solidarnost Galjevičanov. Spet sem se vrnila na Galjevico in moje razočaranje je bilo veliko. Nekaj moje generacije je še ostalo v naselju. Odraščati je pričela že tretja, tudi moji otroci. Galjevica je dobila vodovod v hiše. Domačnost in prijateljstvo je obstajalo le med neposrednimi sosed, pa še to dvomljivo. Z novim političnim redom se je pričel dvigati standard in z njim prikrito tekmovanje. Izginili so leseni plotovi, ki so jih zamenjali lične ograje, spremenile so se fasade hiš, na katerih se je jasno odražala stopnja premoženjskega stanja. Potrošniški krediti so vsem omogočali večje ali manjše izboljšave, v ulice pa so se ob naraščanju avtomobilskega prometa zarisale prve brazde. Rasti je pričela nevoščljivost tistih, ki so dosegli manj kot sosed. Izginilo je tisto prijetno pisano življenje prvotne Galjevice. Novi priseljenci so se visoko ogradili v svojo individualnost. Malo je še ostalo sledov stare, prijetne Galjevice v tisti generaciji, ki je še ostala. Navada pobiranja prostovoljnih prispevkov za pokojnikom je postala izrodek, saj vsa procedura diši bolj ali manj po izkoriščanju. Če je tvoj prispevek majhen, nisi deležen niti besedice „hvala“ ali pa te nesramno zavrnejo.

V zameno za veselo vrabčje čvkanje, orjejo po ulicah avtomobili, ki v večini primerov kršijo najosnovnejše predpise o hitrostih v naselju, da ne govorim o luknjah in razoranih površinah ulic. Vsakdo misli le na svoje koristi, na lasten JAZ. Veljaš toliko, kolikor imaš vplivnih sorodnikov ali najmanj strica v Ameriki, ki ti pošilja težko prislužene dolarje, ali pa si si v nevem kakšnih pogojih spraskal nekaj mark, si kupil rabljen avtomobil in na hiši popravil streho ter odbrzel nazaj v novo suženjstvo za devize. Ob praznikih in v času dopustov se vračajo z dvignjeno glavo tisti lastniki deviznih računov kot kralji, tam preko meje pa opravlja dela, ki jih domačini niti pogledajo ne. No prav, to je prepričanje vsakega posameznika, čeprav so med njimi tudi častne izjeme. Dejstvo je, da je Galjevica postala povsem nekaj drugega, neprijetnega.

Za naše ceste se nihče ne zmeni. Cestarja smo že skoraj pozabili, odvodni jarki so izginili, ker so si posamezniki dovolili svobodno razpolaganje z dohodi za avtomobile, za garaže in lažji dostop, čeprav na škodo neposrednega sosedu. Občina je do sedaj ostala gluha za vse pritožbe, da o Krajevni skupnosti niti ne govorim. Luknje na cesti pred hišo, pa čeprav nimamo avtomobila, mašimo z iz lastnega žepa kupljenim peskom. Zato prihaja do žolčnih preprirov med sosedi, češ, zdaj pa voda udarja na naš del cestišča. Voda ob deževju, posebno ob nalivih, pa neusmiljeno spreminja ulico v potok in odnaša za seboj tvoj denar, ki si ga tako težko vrgel na cesto, a ta je izključno skrb Krajevne skupnosti in občine, kateri redno plačujemo vse dajatve, ki jih od nas zahteva in gorje, če nisi točen plačnik.

Naj končam to malo kroniko o nekem obdobju naselja Galjevica. To je v glavnem le zelo majhen izsek iz nastanka življenja, zgod in nezgod tega malega starega naselja Galjevice in njenih prebivalcev. Življenje teče dalje, ljudje se menjajo, menjajo pa se tudi navade in način življenja vsega človeštva ne samo v tem naselju. Slabe in dobre strani človeka so povsod tam, kjer živi človek. Toda življenje mora teči dalje z vsemi spremljajočimi pojavi v slabem in dobrem. Vse opisano se je dogajalo in se v spremenjeni obliki dogaja kjerkoli na našem planetu, ne le na tej mali in krivično oblateni Galjevici. (Konec)

Manja Michelizza

30 let

alpina specialna smučarska obutev

alpina ženska in moška modna obutev

Tekma podjurskih koscev, 1935, originalna velikost, zasebna last

Tekma podjurskih žanjic v Dobrli vesi na Koroškem, 1935, orig. velikost, zasebna last

85
740